

TANULMÁNYOK

HERMANN RÓBERT

A „NYAKRAVALÓ-ÜGY” – ÚJ ÉRTELMEZÉSI KERETBEN

Petőfi Sándor rövid honvédtiszti pályája során több alkalommal is összetütközésbe került különböző rangú és beosztású szolgálati előjáróival, kezdve zászlóaljparancsnokával, Hrabéczy Miksa őrnaggyal, folytatva Vetter Antal helyettes, majd Mészáros Lázár tényleges hadügyminiszterrel, zárva a sort Klapka György helyettes hadügyminiszterrel. Utóbbi három konfliktus alkalmával egyaránt vezérőrnagyi, azaz tábornoki rangot viselt személyekkel veszett össze, akiket négy, illetve három rendfokozat választott el a századosként, majd kinevezett, de meg nem erősített őrnagyként szolgáló költőtől. A konfliktusok azért is érdekesek, mert sem Mészáros, sem Vetter, sem Klapka nem az összeférhetetlen természetéről volt híres. S noha Vetterben valóban volt némi merevség, Mészárosról a kortársak többsége úgy emlékezett meg, mint jovialis öregúrról, akinek inkább túlzott engedékenységet vetettek a szemére. Klapkát a kortársak kimondottan simulékonynak tartották, s alkalmazkodóképességét és ebből következő hadvezéri határozatlanságát emelték ki. Ugyanakkor érdekes, hogy a katonai fegyelemben tréfát nem ismerő Bem fiaként szerette és óvta Petőfit, s a kevés ránk maradt adat tükrében a szintén igen szigorú Görgei is kimondott tapintattal, sőt, jóindulattal kezelte őt.¹

Petőfivel persze nem volt nehéz összeveszni, erről polgári állású barátai közül többen (Tompa Mihály, Jókai, Vörösmarty) tanúskodhattak volna, s némileg törvényszerű volt, hogy ha egy ilyen öntörvényű, a saját szabályai szerint élő, sőt, erre némileg „rájátszó” egyéniség egy olyan szigorúan hierarchikus szervezetbe kerül, mint a honvédsereg, ott konfliktusokba bonyolódik. Tanulmányunkban e konfliktusok egyik legnevezetesebbikét, s a költő sorsára nézve talán legnagyobb hatásút, az 1849 februárjában lezajlott Mészáros–Petőfi affért vesszük górcső alá, nem annyira az irodalom-, sokkal inkább a had- és politikatörténet szempontjait érvényesítve, megkísérelvén az ügy eddig kevésbé vizsgált forrásainak és összefüggéseinek feltárását és bemutatását.

A költő honvédtiszti szolgálatának első hónapjai

Petőfi Sándor iskolai tanulmányai után 1839–1841 között közvitéztként a cs. kir. 48. gyalogezredben szolgált, ahonnan általános testi gyengeség miatt leszerelték. Katonai tapasztalatait aztán a szabadságharcban ismét hasznosíthatta, amikor 1848. október 15-én a 28. honvédzászlóalj századosává nevezték ki. Petőfi ugyan bevonult alakulatához, azonban

¹ A költő katonai szolgálatának és konfliktusainak eddigi irodalmából kiemelendők a következő munkák: *Dienes* 1958.; *Dienes* 1962.; *Hatvany* 1967. II. k.; *Urbán* 1981/a.; *Urbán* 1994.; *Hajagos* 1998.; *Nagy* 2000. 67–84. o.; *Kedves – Ratzky* 2009. 65–158. o.

1848. november 14-e és 15-e körül szabadságért folyamodott az Országos Nemzetőrségi Haditanácshoz.² Miután alakulata november 17-én a harctérre indult, s Petőfi addig nem kaphatott választ a szabadságkérelmére, az alakulat parancsnokától, Hrabéczy Miksa őrnagytól egy további napnyi visszamaradásra kért engedélyt. Ezt Hrabéczytól meg is kapta, azonban egy nap múlva sem sietett az alakulat után, hanem Erdődre utazott, hogy kimenekítse várandós feleségét az erdélyi katonai helyzet miatt egyre veszélyesebbé váló (vagy annak tűnő) családi fészekből. Itt kapta meg Nádosy Sándor ezredesnek, az Országos Nemzetőrségi Haditanács elnökének választ a szabadságkérelmére – pontosabban azt az utasítást, hogy kérelmével közvetlenül az ország irányítását ellátó Országos Honvédelmi Bizottmányhoz (OHB) forduljon. Petőfi ezt november 24-én meg is tette: 1849. február 1-jéig kért szabadságot. Ekkor már nem annyira a veszélyes katonai helyzet miatt, hanem azért, mert nem akarta egyedül hagyni előrehaladott állapotú feleségét. Az OHB a kérvényt áttette a hadügyminisztériumhoz, ahol az ismét Nádosy ezredes elé került, aki ekkor már – az Országos Nemzetőrségi Haditanácsnak a hadügyminisztériumba történt beolvadását követően – a katonai osztály vezetőjeként december 12-én ismét az OHB-hoz fordult azzal a kérdéssel, hogy tekintve a jelentős szabadságidőt, engedélyezheti-e a kérelem teljesítését.³ Az átiratra Kossuth meglehetősen ingerülten válaszolt: a minisztérium intézkedjék belátása szerint.⁴

Ezzel egy időben maga Petőfi is értesülhetett arról, hogy ügye nem a legjobban áll, mert december 12-én a következőket írta Orlay Petrics Somának: „Az igaz, hogy én, miután egyáltalában nem kaptam engedelmet, engedelem nélkül jöttem el a zászlóaljtól, de ezért nem volt szükség bevádoltatnom, mert magam azonnal tudtára adtam a honvédelmi bizottmánynak. Ha ezért engemet kitörölnek a kapitányok sorából, fogadom, hogy én meg őket kitörölöm moraliter az élők sorából.” Egyben kérte Orlayt, hogy miután az OHB-től még nem kapott választ a kérelmére, „kérdezősködjél dolgom felől, s ha hallasz valamit, ird meg.”⁵

December 26-án a minisztérium mind Petőfit, mind a 28. honvédzászlóalj parancsnokságát értesítette a szabadság megadásáról; a zászlóaljparancsnokságot egyben utasította arra, hogy gondoskodjon Petőfi helyett másik százados előterjesztésről, őt pedig létszámfelettiként tüntesse fel a tisztikar kimutatásában.⁶ Hogy Petőfi pontosan mikor kapta meg az értesítést, nem tudni, mert december 26-a után a következő ismert levelét már január 7-én írta. Mindenesetre Hrabéczy őrnagy igen előzékenyen járt el a költővel szemben, hiszen csak jóval a minisztériumi utasítás kézhezvételét követően, 1849. február 3-án terjesztett elő egy főhadnagyot Petőfi helyére, s egészen addig (jelen ismereteink szerint) még csak nem is jelezte, hogy a költő lényegében másfél hónapon át engedély nélkül volt távol eredeti alakulatától.⁷

Közben november 25-én a Katona Miklós őrnagy vezetésével Észak-Erdélybe bevonuló magyar nemzetőrsereg súlyos vereséget szenvedett Désnél, mire Petőfi jónak látta

² Nagy 2000. 68. o.

³ Közli: Petőfi-adattár III. 126–127. o.

⁴ Közli: Petőfi-adattár III. 129. o. Érdekes módon a *Kossuth Lajos összes munkái* vonatkozó kötetében nem szerepel.

⁵ Közli: PSÖM VII. 184–185. o.

⁶ Az alakulatnak szóló értesítést közli: Petőfi-adattár III. 129. o.

⁷ Közli: Petőfi-adattár III. 131. o.

Debrecenbe költöztetni feleségét. December 1-jén már „a kálvinista Rómában” volt, s december 15-én megszületett fia, Zoltán. Petőfi, akinek nyilván emiatt sem akaródzott alakulata után menni, december 24-én közvetlenül az Országos Honvédelmi Bizottmány elnökéhez, Kossuth Lajoshoz fordult újabb kérelmével. Ebben – utalva a február 1-jéig történt szabadságolására – egyenesen azt kérte Kossuthtól, hogy január 1-jei dátummal neveztesse őt ki őrnaggyá (azaz zászlóaljparancsnokká), „hogy minél előbb saját számadásomra és felelősségemre játszhasam a hazamentés nagy tragédiájában.” Hozzátette: „Ha jobbnak látja Ön kérésemet nem teljesíteni, szolgáltni fogok a hazának, mint kapitány, vagy ha ezt is elveszik tőlem, mint közkatona.”⁸ (Azaz, érzekelte, hogy hosszú távolléte miatt a századosi rendfokozata is veszélyben van.)

Kossuthnak ezekben a napokban kisebb dolga is nagyobb volt annál, minthogy a költő némileg szokatlan kérésével foglalkozzon. A beadványt december 27-én iktatták, azon a napon, amikor megérkezett a hír, hogy Görgei kiűrtette Győrt és visszavonult Buda felé.⁹ Így aztán – tudomásunk szerint – az ügyben semmifajta intézkedés nem született. December 31-én az országgyűlés és az OHB döntött arról, hogy áthelyezi székhelyét Debrecenbe. Maga Kossuth csak január 7-én érkezett meg, s a Vetter Antal vezérőrnagy, helyettes hadügyminiszter által vezetett hadügyminisztérium is csak január 10-én kezdte meg működését. Maga Petőfi azonban reménykedett abban, hogy kérelme célhoz ér, mert január 7-én arról írt Aranyának, hogy mielőtt a hazát megmentené, a családját kell megmentenie, ebben számít Arany segítségére (azaz, Arany befogadja a családját). Magyarozatként hozzátette: „Nekem, meglehet, hogy távoznom kell, s nem tudom mikor? tán ha ma nem, holnap.”¹⁰

Nem tudni, hogy Petőfi megpróbált-e személyesen eljárni az ügyben Kossuthnál, de ha igen, akkor onnan nyilván a hadügyminisztériumhoz utasították. Így aztán január 10-e és 13-a között valamikor személyesen Vetter Antal helyettes hadügyminisztertől kért kihallgatást az ügyben. Ekkor került sor kettejük nevezetes összecsapására, ami után Petőfi azt írta Kossuthnak, hogy „azzal az emberrel egyszer beszéltem és többször nem fogok beszélni, nehogy hamisnak tapasztaljam azon hitemet, hogy a bakonyi kanászok a legcivilizáltanabb emberek a világon.” Majd még hozzátette: „soha még csúfabbul senki nem bánt velem, mint Vetter.”¹¹

Magáról a konkrét ügyről viszonylag keveset tudunk. A kortársi visszaemlékezések szerint Vetter azért leckéztette meg Petőfit, mert az nem viselte az előírt nyakravalót, illetve nem kötött kardot sem.¹² Ugyanakkor némi kételyre adhat okot az a tény, hogy a Vetterrel lezajlott affér leírásai feltűnően emlékeztetnek a nagyjából egy hónappal későbbi Petőfi és Mészáros között történt „nagyjelenetre”.

Nagy Sándor történész-levéltáros Petőfi konfliktusait feldolgozó tanulmányában egy másik, véleményem szerint sokkal valószínűbb és hihetőbb verziót közöl. Szerinte Petőfi Vettert az őrnagyi előléptetés ügyében kereste, s a helyettes hadügyminiszter nyilván rápiríthatott az alakulatától hosszú időn át engedély nélkül távolmaradó s szolgálati vét-

⁸ Közli: PSÖM VII. 189–190. o.

⁹ Lásd erre aznap Görgeihez írott levelét. Közli: KLÖM XIII. 901–902. o.

¹⁰ Közli: PSÖM VII. 193–194. o.

¹¹ Közli: PSÖM VII. 197–198. o.

¹² *Vachott* 1889. II. 104–106. o., kivonatosan közli: *Hatvany* 1967. II. k. 549–550. o. Gelich Rikárd szerint Vetter februárban, a Mészárossal lefolyt affér idején is megleckéztette Petőfit. *Hatvany* 1967. II. k. 607. o.

két az őrnagyi előléptetését történő folyamodvánnyal még tetéző Petőfire. Emellett Vetter, aki korábban a bánági hadtest ideiglenes parancsnoka is volt, bizonyára már november folyamán közelebről értesülhetett Petőfi „szabadságolásának” furcsa körülményeiről, majd december végén – immáron helyettes hadügyminiszterként – ismét találkozhatott az ügygel. Vetter Debrecenben éppen ezekben a napokban próbálta meg elérni, hogy a seregtől mutatkozó, alakulatuktól ilyen-olyan indokkal vagy engedély nélkül távollévő tisztek végre térjenek vissza csapataikhoz.¹³

Miután Petőfi Vetternél felsült, január 13-án közvetlenül Kossuth Lajoshoz fordult. Beadványában már nem előléptetést, hanem áthelyezést kért, nyilván abból is kiindulva, hogy a 28. honvédszászlóaljhoz történő visszatérése immáron erkölcsileg hozná őt vállalhatatlan helyzetbe az ottani tisztikar és legénység előtt. Kérte Kossuthot, „tetessen át a 28-dik zászlóaljtól Bem táborához; ha dicsőséggel nem harcolhatok, gyalázatot sem akarok nevemre hozni, s mostanában, véleményem szerint, gyalázat nélkül csak Bem oldala mellett lehet az ember.” Ha ez nem lehetséges, legalább – költeményeire való tekintettel – kölcsönt adjon neki a kormány, „hogy vele Bemhez menjek, s mellette mint magánember tanulhassam a katonáskodást, s ha megtanultam, le fogom róni tetteimmal e kölcsönt, mert nekem meggyőződés, hogy egyike leszek a haza megmentőinek.”¹⁴

Ez a kérés már meghallgatásra talált, mert Kossuth január 17-én értesítette a hadügyminisztériumot, hogy az OHB „jónak látta Petőfi Sándor honvéd századost azon zászlóaljtól, hol eddig szolgált, Bem tábornok úr hadseregéhez áttenni.”¹⁵ Nem tudni, pontosan mikor indult el, de valószínűsíthető, hogy az értesítés napján már úton volt, mert január 19-én az Erdély északkeleti szélén fekvő Besztercére érkezett. Innen a Szászrégen–Marosvásárhely–Gálfalva–Medgyes–Nagyselyk útvonalon Szelindeken csatlakozott Bem táborához.¹⁶

Petőfi és Mészáros

Petőfi ezt követően Bem oldalán harcolta végig az erdélyi hadsereg dél-erdélyi hadjáratát. Bem február 8-án, a piski ütközet előtti napon indította futárként Debrecenbe, ahova mint tudjuk, február 13-án megérkezett,¹⁷ s másnap már innen írt Arany Jánosnak. Beszámolt arról, hogy Bem táborába tette át magát, Bem hadsegédje lett, a tábornok oldalán öt véres ütközetben vett részt, amelyekben önmagához méltóan viselte magát. „Jelenleg mint futár vagyok Debrecenben s egypár nap múlva ismét lódulok vissza” – folytatta.¹⁸

Másnap írta meg a hivatalos *Közlönynek* szóló második tábori tudósítását Bem dél-erdélyi hadműveleteiről. (Az elsőt még egy nappal a vizaknai katasztrófa előtt, Vizaknáról küldte, s a *Közlöny* február 9-i számában látott napvilágot.) A második, február 15-i

¹³ Az ügyre lásd: *Dienes* 1958. 62–68. o.; *Dienes* 1962. 66–72. o.; *Hatvany* 1967. II. k. 546–550., 744–749. o.; *Bényei* 1973. 72–76. o.; *Urbán* 1981/a. 381–383. o.; *Nagy* 2000. 69–71. o.; *Kedves – Ratzky* 2009. 76–78. o.

¹⁴ PSÖM VII. 197–198. o.

¹⁵ Petőfi-adattár III. 130. o.; KLÖM XIV. 159–160. o.

¹⁶ PSÖM V. 139. o. és *Hatvany* 1967. II. k. 558. és 562. o.

¹⁷ Lásd erre a jelenleg ismeretlen magyar eredeti alapján készített német fordítást: „a lázadóktól küldött hírvivők és futárok betűrendes jegyzékéről.” Petőfi-adattár III. 131–132. o.

¹⁸ PSÖM VII. 199. o.

dátumú tudósítás a február 4-i vizaknai ütközettől a Dévára történt visszavonulásig és Petőfinek a táborból való távozásáig ismertette az általa versben is megénekelt „négy nap” történetét. „8-kán én elhagytam (de csak rövid időre) a táborot, s azóta mi történt? nem tudhatom, csak annyit tudok a tábornoktól, hogy ő másnap azonnal indult visszafelé, s hiszem, hogy seregünk most ismét, ha Szebenben nincs is, bizonyosan Szeben alatt van, és nemsokára benn lesz” – fejezte be a beszámolót. Majd hosszan ecsetelte Bem érdemeit azzal, hogy bármennyire is „derék hősi volt e sereg, az, hogy egy csomóban és épségben maradt e viharos napok után, egyedül tábornokának érdeme.” Ez a tudósítás a *Közlöny* február 17-i számában látott napvilágot.¹⁹

Ugyanezen a napon, február 15-én Mészáros Lázár hadügyminiszter a térparancsnokság útján berendeltette a hadügyminisztériumba Petőfit. A miniszter ekkor már nyilván értesült a térparancsnokság által vezetett napi jelentések valamelyikéből a költő Debrecenbe érkezéséről, s miután Bem nemigen kényeztette el a hadügyminisztériumot jelentéseivel, ezért is fontosnak tarthatta a személyes tájékoztatást. (Nincs arra utaló adatunk, hogy Petőfi Bemtől Kossuthnak hozott volna jelentést. Bem február 8-án Déváról ugyan írt Kossuthnak, de ez a jelentés csak február 17-én érkezett meg Debrecenbe – együtt a piski győzelemről beszámoló február 9-i tudósítással.)²⁰ Mindenesetre Petőfinek valóban kellett volna magától jelentkeznie a minisztériumban – még abban az esetben is, ha Bemtől nem hozott a hadügyminiszternek semmilyen levelet vagy üzenetet.

További magyarázat lehetett, hogy ezekben a napokban érkezett meg Hrabéczy Miksa őrnagynak, a 28. honvédszászlóalj parancsnokának előterjesztése Petőfi századosi helyének betöltéséről.²¹ Ez ugyan nem feltétlenül indokolta volna a költő berendelését – ugyanakkor afféle emlékeztetőként felhívta a figyelmet a személyére.

Nagy Sándor tanulmánya szerint Mészáros kimondottan készült a költő megleckéztetésére, melyre volt személyes és volt hivatali oka is. Személyes oka több is volt/lehetett. Petőfi 1848 májusától folyamatosan bírálta a Batthyány-kormány politikáját, főleg annak hadügyi politikáját – pontosabban, a hadügyi politika általa vélelmezett hiányát. Augusztus 10-én így írt a *Marczius Tizenötödikének* írott cikkében: „Felszabadultunk a Metternich-kompanya alól, s kaptuk a Batthyány-minisztériumot. Erre ugyan elmondhatni, hogy: »eben gubát«. Amaz tetteivel törekedett vesztünkre, emez tétlenségével fogja vesztünket okozni. Mi haszna, hogy a mód különböző? az eredmény egy.” További személyes okot szolgáltatott Mészáros számára az 1848 augusztusában a *Nép Barátja* hasábjain az 1848. május végén Galíciából hazaszökött, Lenkey János huszárcapitány századáról írott verses krónika, melynek utolsó versszakában arra utalva, hogy Mészáros nyilatkozatban ítélte el a szökést, így fogalmazott:

¹⁹ A két tudósítást közli: PSÖM V. 132–134. o.

²⁰ Bem – Kossuth, Déva, 1849. febr. 8. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, H 2. Az Országos Honvédelmi Bizottmány iratai (MNL OL OHB) 1849:2208.; Bem – Kossuth, Déva, 1849. febr. 9. MNL OL OHB 1849:2207.

²¹ Részletét közli: Petőfi-adattár III. 131. o.

Itt a haza földén,
 Hová vont szívetek,
 Forró öleléssel
 Üdvözlünk titeket,
 Vitéz jó testvérek,
 Üdvözlünk ezerszer...
 Beszéljen akármit
 A hadügyminiszter!

A vers azonban nem a két és fél hónappal azelőtt történtek megéneklése volt csupán, hanem meglehetősen határozott és egyértelmű fellépés az 1848. augusztus folyamán a népképviselői országgyűlésben lezajlott hadügyi vita fő kérdésében, ti. az 1848. július 11-én közfelkiáltással megajánlott 200 000 újoncból „magyar lábba” állítva, azaz, tisztán magyar nemzeti haderőt alkossanak-e, vagy pedig a magyarországi kiegészítésű cs. kir. ezredek kiegészítésével, feltöltésével, illetve az általuk működtetett kiképzési rendszer felhasználásával hozzanak-e létre ütőképes haderőt.²² Mészáros terve az volt, hogy a kiállítandó újoncokból újabb seregre zászolójakat hoznak létre. Ezt a tervet az országgyűlés többsége elutasította. A képviselők jelentős része újabb honvédszászólójak szervezését indítványozta. Végül kompromisszumos megoldás született. Az újoncokból kiegészítették volna a Magyarországon állomásozó, magyarországi seregeket és lovaszeregeket, a fennmaradó újoncokból pedig újabb honvédszászólójakat szerveztek volna.

A vita kapcsán Petőfi nem fukarkodott a hadügyminiszterre tett dehonesztáló megjegyzésekkel. Augusztus 18-án – amikor maga is jelen volt a javaslat képviselőházi vitáján²³ –, így írt barátjának, Bankós Károlynak: „Éppen most foly a vita, az élethalál-küzdés a gyűlésben, a fölállítandó katonaságról, mit Mészáros, ez az örült marha erőnek erejével a régi német katonaság kaptafájára akar ütni. Láttál-e ennél cudarabb hazaárulást, a magyar nemzetre nagyobb gyalázatot hozó dolgot, akár ostobaságból, akár gazságból ered? de most jut eszembe, hogy épen utósó leveledben beszéltél elragadtatással Mészárosról... borulj hát le előtte és csókold meg lábát, azon lábát, mely a magyar függetlenséget és a magyar nemzetméltóságot olyan csúful oldalba rúgja!”²⁴ Miután atyái barátja, Vörösmarty is a kompromisszumos megoldást támogatta képviselőként, Petőfi versben támadta meg őt, s a kibontakozó vitában másik barátjával, Jókai Mórral is összeveszett. Mindezekről Mészáros is tudhatott: a *Lenkei százada* és a Vörösmartyval folytatott vita híre is eljuthatott hozzá.

A megleckéztetés hivatali oka Petőfi némileg szokatlan katonai pályája volt. A miniszter tudhatott Petőfi furcsa szabadságolási ügyéről, ahogy arról is, hogy 1849 januárjában hogyan került át eredeti alakulatától Bem táborába. Nagy Sándor feltételezése, hogy Mészáros mindezek alapján kimondottan készült arra, hogy „befűtsön” Petőfinek, nem tűnik alaptalannak.

²² *Urbán Aladár*: Petőfi 1848 augusztusában. In: *Urbán* 1981/b. 338–347. o. Vö.: *Benkő* 1979. 514–530. o.

²³ Lásd erre Pesty Frigyes naplóját, a vonatkozó részt közli: Petőfi-adattár II. 90. o. Vö.: *Spira* 1989. 131–132. o.

²⁴ PSÖM VII. 166. o.

Az ügy²⁵

Az üggyel kapcsolatban a szakirodalom még abban a tekintetben sem egységes, hogy Petőfi egyszer vagy kétszer járt-e Mészárosnál a minisztériumban. Dienes András például Petőfi február 17-én Mészároshoz intézett levelét félreértelmezve két találkozóóról, egy február 15-eiről, és egy 16-airól írt, Urbán Aladár és Kerényi Ferenc pedig a február 14-i megjelenést is elképzelhetőnek tartja a hadügyminisztériumban a 16-i összecsapás mellett.²⁶ Miután azonban Mészáros február 15-én másnapra rendeltette be a téparancsnokság útján Petőfit, s egyetlen közvetett vagy közvetlen forrásunk sem tud arról, hogy a költő két egymást követő alkalommal is megjelent volna a minisztériumban, igazat kell adnunk Nagy Sándornak, aki szerint Petőfi csak február 16-án járt a hadügyminiszternél.²⁷

Az említett Petőfi-levelben sincs utalás arra, hogy kétszer is találkozott volna, s a félreértelmezett passzusból sem következik a két találkozás ténye. („Megfontoltam a dolgot, melyért tegnap magához hívatott Ön, s annak következtében jelentem, hogy kapitányi egyenruhámot levettem, miután azt nyakravaló nélkül egyáltalában nem lehet viselni, s miután a nyakravaló-nem-hordás végett több leckéztetést vagy pláne kényszerítést nincs kedvem tűrni.”) Inkább arról van szó, hogy Petőfi tudatosan félreértelmezte az előző napi affér kiváltó okát (ti., hogy nem jelent meg előbb és felszólítás nélkül a hadügyminisztériumban), illetve, hogy Mészáros a „fejmosás” során nagyobb terjedelemben foglalkozott Petőfi szabálytalan öltözködésével, mint a jelentkezés elmulasztásával.

Magára az afférra többen is visszaemlékeztek, ám ezek a visszaemlékezések nem egészen egybehangzók. Először maga Mészáros, aki 1850 nyarán vagy őszén juthatott el emlékirata írása közben a nevezetes eseményhez.²⁸ Eszerint „Debrecenben történt Petőfivel, az eredeti nagy költőink egyikével a hadügynek baja, kit ő nyakravaló nélküli megjelenésért, az egyenruhai szabályzat ellenére, ennen verseivel figyelmeztette, és mivel az à la Hamlet divatnevezés nem tetszett, goromba hírlap útján kifejezéssel nyilvánítván megvetését, honvéd ruhájának és tisztének többé nem akar esmértni. E goromba levél sajtó útján nyilvánított, mire Petőfi beesvén szerepébe, elmény s jó szatírárt írt a hadügy ellen, mire a miniszter jót kacagott, a becstelenített honvédtisztek pedig jónak találtak. Ez, ez szép volt, s ami szebb volt, Bem propter hoc [ezért] őrnagynak nevezé. Ez, mint kuriózum álljon itten, hanem menjünk inkább a legnagyobb tényre át.”²⁹

²⁵ Az ügyre lásd: Dienes 1958. 95–108. o.; Dienes 1962. 121–135. o.; *Martinkó* 1965. 472–474. o.; *Hatvany* 1967. II. k. 605–617., 749–753. o.; *Bényei* 1973. 78–82. o.; *Nemeskürty* 1977. 316–317. o.; *Urbán* 1981/a. 386–388. o.; *Fekete* 1998. 218–222. o.; *Nagy* 2000. 71–74. o.; *Kerényi* 2008. 434–435. o.; *Kedves – Ratzky* 2009. 96–98. o.

²⁶ Dienes 1958. 104. o.; *Urbán* 1981/a. 386–387. és 406. o.; *Kerényi* 2008. 434. o.

²⁷ *Nagy* 2000. 72. o.

²⁸ Mészáros az 1849. január 4-i kassai ütközet leírása után jegyzi meg, hogy e sorokat 1850 júliusában írja; 1851 januárjában pedig már az 1849. júliusi események elbeszélésénél járt. *Mészáros* 1867. I. k. 352. o. Az 1849. júliusi események ismertetésénél Klapka első emlékirata alapján idéz bizonyos okmányokat, ez pedig 1851. január elején jutott el Kútahyába, így a vonatkozó részek nyilván ezt követően keletkeztek. Perczel: *Naplóm* I. k. (1851. január 2.) 131. o.; Perczel Miklós naplója. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Quart. Hung. 3185. I. k. fol. 326–329.

²⁹ *Mészáros* é. n. II. k. fol. 134. Szokoly Viktor átírozott közlésében a szöveg így hangzik: „Debrecenben történt Petőfivel, eredeti nagy költőkkel is ösmert bajom, kit az egyenruhai szabály ellenére nyakravaló nélküli megjelenéséért saját verseivel figyelmeztettem, kinek mivel az »à la Hamlet divat« elnevezés nem tetszett, – goromba kifejezéssel nyilvánítá megvetését s honvéd-ruhájának és honvédtisztnak többé nem akart ismértni. E goromba levele sajtó útján nyilvánított, mire Petőfi belesvén szokott szerepébe, jó szatírárt írt a

Mint látjuk, Mészáros összevonja a február 16-i személyes találkozón történeteket Petőfi másnapi levelével, annak közzétételével a hivatalos *Közlönyben*, illetve Petőfi ezt követően írott és a *Marczius Tizenötödikében* publikált *Nyakravaló* című költeményével. Magáról az afférról csak annyit tudunk meg, hogy Mészáros „nyakravaló nélküli megjelenésért, az egyenruhái szabályzat ellenére, ennen verseivel” figyelmeztette a költőt, s ennek során hangzott el (a Petőfi színészi pályájára is utaló) „à la Hamlet divat” kifejezés is.

A következő tanú – akinek beszámolóját eddig az irodalomtörténet-írás nagyobb dicsőségére senki sem használta – az író Jósika Miklós báró, aki ekkortájt az Országos Honvédelmi Bizottmány tagjaként Debrecenben tartózkodott. Jósika az *Egy magyar család a forradalom alatt* című, első ízben 1862-ben megjelent regényében tucatnyi érdekes részletet örökített meg a forradalom és szabadságharc történetéről, különösen az 1848. októbere és 1849. májusa közötti időszakról. Noha ezt a Jósikára vonatkozó életrajzi irodalom már korábban megállapította, a történészek és az irodalomtörténészek közül viszonylag kevesen használták ezeket az adatokat.³⁰

A Jósika által megőrzött változat Mészáros személyes beszámolóján alapul – azaz, a történetek szóba kerültek az OHB ülésén is. Jósika szerint Mészáros a bizottmány ülésén felolvasta Petőfi február 17-én hozzá intézett levelét. „Tudnunk kell, folytatja Jósika, hogy a lángeszű költő soha nyakkendőt nem viselt, s mikor egyszer teljes katonai ékben, de nyakravaló nélkül megjelent Mészárosnál, a katonai egyenlőséghez szokott tábornok jól megmondogatta neki az igazat. – Petőfi mérgeződött, de hallgatott; hanem haza érkezvén, írta a corpus delictit, melyet most Mészáros igen mulattató páthosszal s hangnyomattal olvasott fel.”³¹

Időrendben a harmadik a kalandos életű Kászonyi Dániel, 1849-ben az Országos Rendőri Hivatal ügynöke, afféle polgári hírszerző. 1882-ben megjelent emlékezése szerint Petőfi Bem küldöttként érkezett Debrecenbe, ahol jelentkezett a hadügyminisztériumban, s kérte „a hadművelleti kancellária akkori főnökét” (azaz a tábornoki/vezérkari osztály vezetőjét, aki ekkor Stein Miksa ezredes volt), hogy jelentse be őt Mészárosnál. Az illető tiszt, ismerve Mészáros ragaszkodását a katonai formákhoz, előre intette Petőfit, ne menjen be nyitott ingallérral a miniszterhez, „mely egészen elfödte honvédatillája arany gallérját, s cserélje fel veres tollas pörge kalapját csáköval, mivel Mészáros ily kicsinységekre sokat tart.” Közben bejött az irodába Vetter, aki alaposan megnézte Petőfit, majd bement Mészároshoz, s közölte, hogy kint egy őrnagy [!] szabályellenes ruházatban vár bebocsátásra. „No, majd megmosom én neki a fejét” – mondta Mészáros. A belépő Petőfi fejét Mészáros alaposan megmosta előírás-ellenes viseletéért, sőt, szobafogságra akarta küldeni, de erről a hadművelleti iroda vezetője lebeszélte, mondván, hogy ezáltal kitenne magát a közvélemény megrovásának.³²

Kászonyi beszámolójával több komoly probléma is van, ti. keverednek benne a Petőfi–Vetter-, a Petőfi–Mészáros- és a májusi Petőfi–Klapka-afférok elemei. A legnagyobb gond azonban az, hogy a szerző az affér idején nem tartózkodott Debrecenben. Február 14-én

hadügyér ellen, melyen jót kacagtam, s melyet a becsuteltetett honvédtisztek is jónak találtak.” *Mészáros* 1867. II. k. 172. o., a vonatkozó részt idézi: *Hatvany* 1967. II. k. 605. o.

³⁰ *Szaák* 1891.; *Décsi* 1916.

³¹ *Jósika* 1897. II. k. 237. o.

³² A vonatkozó részletet közli: *Hatvany* 1967. II. k. 605–606. o.

Egerben volt,³³ s 17-én innen küldött részletes és igen pontos jelentést Kállay Ödön képviselőnek és kormánybiztosnak a szolnoki ellenséges tábor erejéről és elhelyezéséről.³⁴ Ez egyébként kivételesen egybevág 1868-ban németül megjelent emlékiratának vonatkozó részével.³⁵ Azaz, éppen a kritikus napokban bizonyosan nem volt ott az ideiglenes fővárosban, s így információit csak hallomásból szerezhette. Áruklódó jel, hogy a Magyarhon négy korszakáról írott német nyelvű emlékiratában meg sem említi Petőfit, 1882-ben megjelent visszaemlékezése írásakor viszont már olvashatta Mészáros visszaemlékezését.

Nem leszünk sokkal okosabbak a hadügyminisztérium tábornoki osztályán ekkor századosi rangban szolgáló Gelich (1848–49-ben Gélics) Rikárd 1885-ben megjelent visszaemlékezésétől sem. Ennek érdekessége, hogy Petőfi ruházatát ugyanúgy írja le, mint Kászonyi (lehet, hogy egyenesen az ő cikkéből vette át). Emlékezése szerint ő volt az, aki figyelmeztette Petőfit, hogy ne menjen be így Mészároshoz, a költő azonban nem törődött a figyelmeztetéssel. Gelich szerint a költő először Vetterhez ment be, akinél „megrovatott”, majd ez továbbküldte Mészároshoz, aki „szintén ráförmedt, úgy, hogy hangját a legközelebbi szobában is lehetett hallani.” Másnap a *Marczius Tizenötödikében* megjelent Petőfi költeménye, melyben „mindnyájan, mint osztrák fekete-sárga emberek le voltunk hordva”, s „többek közt az is volt mondva, hogy az ellenséget nem gallérral, hanem karddal verik meg.” (Valójában egyik sem szerepelt a versben.) Petőfi emellett mindenkinek elmondta az esetet. Mészáros ezek után „katonásan akart vele elbánni”, de figyelmeztették, „hogy forradalom alatt költővel nem oly szigorún venni dolgot”, mire Mészáros megelégedett azzal, hogy a hivatalos *Közlönyben* kinyomtatatta Petőfi nyilatkozatát.³⁶

Gelich emlékezésében is keveredni látszik Petőfi Vetterrel és Mészárossal lezajlott afférjainak története, s maga az időrend sem pontos: Mészáros már február 18-án közzétette Petőfi előző napi levelét, a *Nyakravaló* című vers viszont csak a *Marczius Tizenötödike* február 20-i számában jelent meg. Kászonyi emlékezéséhez képest fontos eltérés, hogy Gelich szerint mind Vetter, mind Mészáros megróttá Petőfit.³⁷

Időrendben az utolsó Vachott Sándor feleségének, Csapó Máriának a visszaemlékezése, amely előbb az Abafi Lajos által szerkesztett *Figyelő* hasábjain, majd 1889-ben önálló kötetben is napvilágot látott. Vachottné a legenyhébb kifejezéssel élve, nem szívelte Petőfi feleségét, Szendrey Júliát, így az egész ügy felelősségét igyekezett az ő nyakába varrni. „A nyakravaló ügy, mely legújabbban a hírlapokban is tárgyaltatik – írja – soha nem leende fölmaradt esemény, ha e különben oly érdekes asszony kevésbé szenvedélyes, s férje heveségét csillapítani igyekszik.” Vachottné szerint Mészáros „kedélyes jószággal figyelmeztetett egykor a népköltőt, hogy kard és nyakravaló nélkül, mint katonatiszt ne járjon.” Vachottné egész szónoklatot ad Mészáros szájába: „Hiszen tudom én azt, hogy költőnek több szabad, mint másnak, – de éppen mert kiváló egyéniség Ön, menjen példával elől úgy is, mint katona, s tartsa magát komolyan felelősi rendületéhez. – Őszintén sajnál-

³³ Kászonyi – Repetzky Ferenc, Eger, 1849. febr. 14. MNL OL H 110. Repetzky Ferenc kormánybiztos iratai. 4. doboz, 2. tétel, №. 544.

³⁴ Közli: Saját kezébe, 81–82. o. Vö.: *Kászonyi* 1977. 241. o.

³⁵ *Kászonyi* 1977. 239–241. o.

³⁶ *Gelich* 1885. 6–7. o. A vonatkozó részt közli: *Hatvány* 1967. II. k. 607. o.

³⁷ Gelich nem szól az afférokrol sem az 1855-ben Mészárosról, illetve Vetterről írott jellemrajzában, sem a magyar szabadságharcot tárgyaló háromkötetes művében. *Gelich* 1855. 7–47. o.; *Gelich* é. n.

nám, fiatal barátom, ha különködés bajt idézne elő: ha egy Petőfi, az előjogok s kiváltságok ellensége, – kivételként kívánna tekintetni, kiváltságot akarna kierőszakolni, csupán azért, mert mit az egész hadsereg tisztikara köteles viselni, – neki kényelmetlen viselet a nyakravaló és kard. – Fogadja el egy öregember apai tanácsát: s maradjon hű e részben is elveihez: az egyelőség- s testvériséghez. Mi a többi tisztnek nem szabad, magamat sem véve ki – e kívánja, hogy önnek arra kiváltságos szabadsága legyen.”

Vachottné szerint Petőfit Mészáros „szelíd, jóakaró arca, hófehér haja és szakálla mellett annyira lefegyverzé, hogy tiszteletteljes illedelemmel köszönte meg a figyelmeztető jó tanácsot, s félig-meddig fel is tette magában, hogy azt követni fogja.” Amikor azonban otthon elmesélte a történeteket, Szendrey Júlia „kigyúlt arcokkal s oly hangon, mely majdnem megvető volt” kérdezte tőle: „És te nyugodtan végig hallgattad oktalan tanácsát? Nem érezted a vén copf szavaiban a sértő gúnyt, – a burkolt fenyegetést, – az iskolás gyermek irányában illő fenyegetést? Oh Sándor, van-e véred, hogy méltólag vissza nem utasítád a vén kotnyeles ízetlen beavatkozását...?” Petőfinek sem kellett több, s hiába próbálta őt mindenki, többek között Vörösmarty Mihály is csillapítani, megírta a Mészáros elleni gúnyverset. Mészáros azonban „sokkal higgadtabb s nemesebb jellemű férfiú volt”, nem törődött a költő versével, Petőfi pedig továbbra is kard és nyakravaló nélkül járt Debrecenben.³⁸

Vachottné láthatólag olvasta Kászonyi, és talán Gelich cikkét, és vélhetőleg ismerte Mészáros emlékiratát és Jósika regényét is. Ugyanakkor Kászonyihoz, Gelichhez és Jósikához képest is jelentős mértékben áthangszerelte Mészáros szerepét: a kemény odamondogatásból, sőt, kiabálásból így lesz jóindulatú figyelmeztetés, ami ugyan nem zárható ki Mészáros saját szövege alapján, de nem is következik belőle feltétlenül. Petőfi Mészároshoz intézett levelében „leckéztetésről” és „kényszerítésről” olvashatunk, ami némileg távol áll a jóindulatú figyelmeztetéstől – bár kétségtelen, hogy lelki alkat kérdése is, ki mit érez figyelmeztetésnek és mit leckéztetésnek. Mindenesetre, Vachottné szövegéből is kimaradt a Petőfi február 17-i levelére történt utalás, illetve az az apró tény, hogy ennek Mészáros általi közzététele két nappal a *Nyakravaló* megjelenése előtt történt. Hozzáteendő, hogy Vachottné a Vetter–Petőfi affért a nyakravaló ügy *utánra* teszi, ami végképp kételeyeket ébreszt elbeszélésének hitelesége iránt; annál is inkább, mert az emlékirat írásakor a *Magyar Salon* 1887. évi közléséből már ismert volt Petőfi 1849. január 13-i levele Kossuthhoz, melynek alapján a Vetter–Petőfi összecsapás egyértelműen datálható volt.

Végül van még egy visszaemlékezés az ügyre, melynek szövegét azonban egyelőre nem ismerjük, csupán azt az ismertetést, amelyet Dienes András közöl róla. Ez Gyurkovics (Máté) Mátyás kézírata, amelyet Dienes András Ferenczi Zoltánnak, Petőfi egyik első monográfusának a hagyatékában talált. Az 1804-ben született Gyurkovics szücsmester volt Pesten, s Petőfivel 1848. március 15. óta bizonyíthatóan ismerték egymást, ugyanis mindketten tagjai voltak a Pest Városi Rendre Ügyelő Választmányának.³⁹ Április 30-ától fogalmazó volt a Földművelés-ügyi, Ipari és Kereskedelmi Minisztériumban, s decemberben is itt szolgált. 1849. január 26-ától munkavezető volt a magyar hadügyminisztérium alá tartozó Országos Ruházati Bizottmányánál Debrecenben.⁴⁰

³⁸ Vachott 1889. II. k. 102–103. o.

³⁹ Petőfi-adattár I. k. 179., 182., 192., 201. o.; Petőfi-adattár III. 89., 91–93., 95. o.

⁴⁰ Életrajzát lásd: *Bona* 2008. 417. o.; *F. Kiss* 1987. 529. o.

Dienes szerint Gyurkovics vezette be Petőfit Mészárosához, aki tüstént nekitámadt, hogyan merészelt „nyakkendő nélkül” megjelenni előtte? Gyurkovics szerint kard és kardkötő viszont volt Petőfin, mert Petőfi azt levette az oldaláról, s letette Mészáros elé azzal, „ha ebben rejlik a vitézség, akkor lemondok a tisztségemről”; majd rögtön elment.⁴¹

Gyurkovics emlékezését csak ebben a közvetett formában ismerjük, azonban ezzel is vannak különböző problémák. Egyrészt, nem ismerjük a keletkezés időpontját, ami – tekintve azt, hogy a szerző közel száz évig élt – 1867 és 1904 között bármikor történhetett. Ha Ferenczi Petőfi-monográfiája megjelenését követően nem is gyűjtötte a témára vonatkozó anyagot (ami kevésbé valószínű), akkor is az 1867–1896 közötti három évtizedben bármikor írhatta Gyurkovics az emlékezést. Problematikus az is, hogy Gyurkovics ekkor valóban Debrecenben volt-e (az Országos Ruházati Bizottmány székhelye ugyanis Nagyváradon volt, ugyanakkor Debrecenben is működött fiókbizottmánya); de még a debreceni szolgálati hely sem jelenti azt, hogy ténylegesen a hadügyminisztérium épületében szolgált.

Tartalmi szempontból pedig az emlékezésben elmondottak nem egészen egyeznek azzal, amit Petőfi február 17-i leveléből az afférról tudunk – ti. a levélből az következik, hogy Petőfi nem a hadügyminiszterrel történt találkozás alkalmával, hanem egynapos gondolkodást követően, február 17-én jelentette be a lemondását.

Egyetlen tényező viszont figyelemre méltó, s erre már Dienes András is felhívta a figyelmet: Petőfi nyakravalót ugyan nem viselt a találkozás alkalmával, *de kardot és kardkötőt* igen. Mindez azért lényeges, mert Vachottné visszaemlékezése az egyetlen, amely határozott formában állítja, hogy Petőfi nem viselt kardot, míg Mészáros és Gelich nem szól a kard hiányáról, Gyurkovics pedig határozottan említi a kard hordását. Nem véletlen, hogy Petőfi levelében is hangsúlyosan a *nyakravaló* miatti leckéztetés szerepel. A költő ugyanis hajlamos volt figyelmen kívül hagyni az öltözködési szabályzatot, de abban bizonyosak lehetünk, hogy szolgálati ügyben kard nélkül nem jelent meg a minisztériumban.⁴²

Mindenesetre, az ügy tipikus példája annak, hogy hiába rendelkezünk egy esetről akár több visszaemlékezéssel is, ezek ismerete inkább akadályozza, mint segíti az esemény rekonstruálását. Némi segítséget csak Petőfi Mészárosához intézett február 17-i levele jelent számunkra. Ennek vonatkozó részét érdemes teljes terjedelmében idézni:

„Megfontoltam a dolgot, melyért tegnap magához hívatott Ön, s annak következtében jelentem, hogy kapitányi egyenruhámát levettem, miután azt nyakravaló nélkül egyáltalában nem lehet viselni, s miután a nyakravaló-nem-hordás végett több leckéztést vagy pláne kényszerítést nincs kedvem túrni. Én tettem már annyi szolgálatot a hazának, hogy nekem meg lehetne azt engedni, hogy a hazát nyakravaló nélkül védhessem; ha Önöknek másképp tetszik, ám legyen meg az Önök akaratja. Egyébiránt: Önök letéphettek rólam az egyenruhát, de nem téphetik ki kezemből a kardot... teljesíteni fogom hazafiúi kötelességemet egyszerű polgári öltözetben, mint közkatona; csak arra bátorodom Önöket figyelmeztetni, ne iparkodjanak a honvéd-egyenruhából kirázni az olyan tiszteket, kik minden erejükkel arra törekszenek, hogy e ruhának elveszített becsületét visszaszerezzék, mert az ilyen emberek ügyis nem nagy számmal vannak. Különben tisztelettel maradok.”⁴³

⁴¹ Dienes 1962. 130–131. o.

⁴² Vachottné alapján a kardviselés hiányát véli az ügy fő kirobbantó okának: *Kedves – Ratzky* 2009. 96. o.

⁴³ PSÓM VII. 200. o.

A levél alapján feltételezhető, hogy Petőfi fegyelmezetten hallgatta végig Mészáros szemrehányó leckéztetését, s a hadügyminiszter valóban figyelmeztette őt arra, hogy vagy hajlandó eleget tenni a ruházati (és fegyelmi) előírásoknak, vagy nem tartanak igényt a tisztí szolgálataira. Az is kiderül belőle, hogy Petőfi nem első dühében írta a levelet, hanem megfontolás után. Igen erőteljes a célzás Mészáros korábbi katonai kudarcaira, amikor a honvédtiszti ruha elveszett becsületéről ír. A dolog pikantériája, hogy Petőfi maga is egy alapvetően sikertelen hadjáratból tért vissza Debrecenbe, még ha február 17-én már ismert is volt Bem piski győzelmének híre, amely *utólag* avatta egy *győzelmes* sereg tagjává Petőfit.⁴⁴ Petőfinek azonban a lemondó levél ellenére is feltett szándéka volt, hogy „mihelyt egy meglehetősen sereg indíttatik Bemhez” ő maga is visszatér a táborba; ti. – ahogy ifj. Szász Károlynak február 17-én délután mondta – „nagyocska erő nélkül nem lehet az oláhok csordáin áthatolni.”⁴⁵

Mindenesetre Mészáros – ahogy Jósikától tudjuk – bevitte az OHB ülésére a levelet, „s arcának azon kedélyes kifejezésével, mely olykor ártatlan gúny színezetét vette fel, így szólt: Íme, urak! Azután még mielőtt leülne, Petőfinek a feledhetetlen költőnek, egy hozzá intézett rövid levelét olvasta fel.” A felolvasáson a jelenlévők mind nevettek, Mészáros pedig így kommentálta: „Itt van la! Ezt nyertük az által, hogy seregünkben kezdettől fogva be nem hoztuk a katonai fegyelmet! Most Petőfi úr nem akar nyakraválót kötni, máskor majd akad tiszt, kinek inkább tetszik ingujjban megjelenni, aztán talán végre sansculottjaink vagy hegyi skótjaink is lesznek, kik még egyebet is nélkülöznek! Gyönyörű tekintete [kinézete] lesz aztán az ily seregnek! Most már kész a kófic, ezen már az ördög sem segít!” Ugyanakkor, Jósika emlékezése pontos, Kossuth nem volt jelen, amikor Mészáros felolvasta a levelet.⁴⁶

Mészáros rövidesen – nyilván még első dühében (Dienes András szerint tréfás kedvében) – intézkedett a levélnek a másnapi, február 18-i *Közlöny*ben történő kinyomtatásáról, a következő kommentárral: „Hogy minő levéllel tiszteltetett meg a hadügyminisztérium azt ezennel minden kommentár nélkül a nyilvánosságnak átadja.”⁴⁷

Mészáros eljárása kétségkívül szokatlan és lovagiatlan volt – igaz, Petőfi lemondó levele is unikálisnak mondható a maga nemében, főleg egy tiszt részéről. Már csak azért is, mert a szabályzat szerint a lemondás nem a benyújtás pillanatában, csak annak tényleges elfogadása után válik érvényessé. Ebben a helyzetben a valamilyen okból leköszönő tisztek inkább óvatosan fogalmaztak, mentegetőztek, s némi merészséget – például politikai fenntartások megfogalmazását – csak olyanok engedtek meg maguknak, akik nem voltak a minisztérium hatókörében. Mészáros – ha nem is tekintjük a hadügyminiszteri pozícióját – mégiscsak egy vezérőrnagy volt, akit négy rendfokozat választott el Petőfi századostól, s már csak az előjárói tekintély fenntartása miatt sem volt szokás ilyen goromba levelet írni egy tábornoknak.

Ugyanakkor az sem volt szokás, hogy valakinek a lemondó levelét a sajtóban közlétegyék. Mészáros mentségére szolgálhat, hogy – ellentétben Hatvany Lajos, Dienes András

⁴⁴ Lásd erre a Kossuth által Bem hadijelentése alapján fogalmazott közleményt, közli: KLÖM XIV. 468–469. o. Maga a hír előző este érkezhett, lásd erre Gyulay Lajos naplóbejegyzését: *Gyulay* 2003. II. k. 278. o. Érdekes módon, Hunfalvy Pál csak február 20-án jegyezte fel a hírt. *Hunfalvy* 1986. 201. o.

⁴⁵ Ifj. Szász Károly naplója, 1849. febr. 17. Közli: Petőfi-adattár II. 122. o.

⁴⁶ *Jósika* 1897. II. k. 236–237. o.

⁴⁷ Közli: *Endrődi* 1972. 523–524. o.

és Martinkó András állításával⁴⁸ – a levél formailag és tartalmilag nem magán-, hanem hivatalos levél volt; de akkor sem volt elegáns dolog azt a hivatalos lapban közzétenni úgy, hogy a másik fél számára nemigen volt lehetőség a válaszra. 1848–1849 fordulóján tucatsnyi, Petőfinél magasabb rangú honvédtiszt adta be a lemondását, némelyikük egyenesen átállt az ellenséghez – mégsem tudunk arról, hogy bármelyikük lemondólevelét közzétették volna. Nyilván a hivatásos tisztek közötti szolidaritás ez esetben erősebb volt, mint a levelek közzétételéből levonható erkölcsi tanulságok iránti vágy. Ez a szolidaritás viszont nem működött a volt cs. kir. ezredes és a kiszuperált közbakából lett honvédtiszt között. (Némi pikantériát adott az ügynek az is, hogy éppen a *Közöny* előző napi száma közölte Petőfi lelkes hangvételű beszámolóját a Vizaknától Dévára tartó visszavonulásról.⁴⁹)

Mészáros indulatosságát mutatja, hogy a levelet azon melegeben átküldte a *Közöny*nek (erről értesítette Kossuthot is⁵⁰), viszont a Petőfi lemondásával kapcsolatos intézkedések csak négy nap múlva, február 21-én születtek meg. Ezen a napon adta ki a hadügyminisztérium az igazolást arról, hogy Petőfit „saját kívánatára” mentették fel „eddig hű szolgálatától”, s „hogy miután minden igény fenntartás nélkül lépett ki a legfelsőbb szolgálatból, neki sem a tiszti címek használata sem a hadseregi egyenruha viselése meg nem engedett.”⁵¹

Jellemző egyébként a hadügyminisztériumban uralkodó rendtelenségre, hogy az értesítést Petőfi elbocsátásáról eredeti alakulatához, a 28. honvédszázalajhoz küldték (ahol akkor már betöltötték a helyét, s erről a minisztérium is tudott), de nem a bánsági hadosztály táborába, ahol az alakulat szolgált, hanem Erdélybe – nyilván azért, mert Petőfi onnan jött.⁵² A Petőfiinek szóló február 17-i értesítést csak február 23-án küldték meg neki a térparancsnokság útján, aznap, amikor Petőfi ismét Bem táborába tartott futárként.⁵³

Visszatérve az eseményekre, Petőfi február 18-án olvashatta a saját levelét és Mészáros kommentárját a *Közöny*ben. Ezután írta meg a *Nyakravaló* című versét, amelyet február 20-án a radikális *Marczius Tizenötödike* le is közölt. (Miután a lap délután jelent meg, nem tudni, hogy a verset 18-án, 19-én vagy 20-án adta-e le a költő.)⁵⁴

Nyakravaló nélkül akarod megvédeni hazádat?
 Oh te számár te, minő ostoba képzelet ez!
 Honszeretet, bátorság s más, mind kőfic: az a fő
 A katonában, hogy nyakravalója legyen.
 Mészáros Lázár, akitől én ezt tanulám, s ő
 Tudja, hogy a legfő hősben a nyakravaló,
 Mert hisz az ő hada, mely oly hősleg megfutamúlt volt,
 Egytül-egyig mind, mind nyakravalóba vala.
 Nyakravalótlanak, takarodjatok a csatatérrül...
 Éljen Mészáros s éljen a nyakravaló!

⁴⁸ *Hatvany* 1967. II. k. 615–616. o.; *Dienes* 1958. 106. o.; *Martinkó* 1965. 472. o.

⁴⁹ PSÖM V. 133–134. o.

⁵⁰ Mészáros – Kossuth, Debrecen, 1849. febr. 17. Közli: Petőfi-adattár III. 132. o.

⁵¹ Közli: Petőfi-adattár III. 133. o.

⁵² Hadügyminisztérium – 28. honvédszázalaj parancsnoksága, Debrecen, 1849. febr. 21. Közli: Petőfi-adattár III. 133. o.

⁵³ Hadügyminisztérium – debreceni térparancsnokság, Debrecen, 1849. febr. 23. Közli: Petőfi-adattár III. 133–134. o.

⁵⁴ Hozzáteendő, hogy a lap előző napi száma közölte Petőfinek a *Négy nap döngött az ágyú...* című versét.

Ha Mészáros eljárása nem volt elegáns és lovagias, úgy Petőfié sem mondható annak. Mészáros hadvezéri teljesítménye valóban meglehetősen siralmas volt, azonban 1849. január 4-i kassai veresége idején egy nem túl jól felszerelt, felfegyverzett és kiképzett sereget vezetett, amely komoly fegyverzeti és ruházati hiányokkal birkózott. Arról nem is beszélve, hogy az elmúlt hetekben ez a haderő már aratott győzelmeket, január 22-én Tarcalnál, 23-án Bodrogheresztúrnál, 31-én pedig Tokajnál – igaz, nem Mészáros vezetésével.

Vachott Sándorné meglehetősen zavaros kronológiájú visszaemlékezése szerint férje, Vachott Sándor maga is járt Kossuthnál Petőfi ügyében.⁵⁵ Ez nem egészen valószínűtlen, ugyanis – akárcsak januárban – ismét Kossuth mentette ki Petőfit az egyre inkább dagadó botrányos helyzetből. Sőt, valószínűnek tűnik, hogy maga Petőfi is járt az OHB elnökénél. Erre a találkozóra legkésőbb február 20-án kerülhetett sor, mert Petőfi aznap találkozott ifj. Szász Károllyal, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium segédfoglalmazójával, s elmondta neki, hogy február 22-én indul Kolozsvárra „fontos küldetésben” a kormánytól.⁵⁶ A küldetés valóban fontos volt: a költő három másik futárral együtt 60 000 forintot vitt Csány Lászlónak, Erdély teljhatalmú országos biztosának.⁵⁷

Ugyanezen a napon a *Közlöny* közölte Petőfi *Európa csendes...* című versét, s a szerkesztő Gyurmán Adolf kommentárjában örömet fejezte ki afölött, hogy „legnépszerűbb költőnk elmeműveit” közölheti a lap. „Ezzel is egy hézagot vélünk pótolni időszaki sajtónkban, melynek fájdalom, míg a haza végzeteinek kockája fegyver élire van állítva, a pillanat kényszerűsége ritkán engedi meg, hogy az emberi szellem magasb igényeit is kielégítse. S ezért úgy hisszük, kétszerte kedvesb leend olvasóink előtt lapjainkban Petőfivel, a költővel találkozhatni.”⁵⁸

A kommentár azért érdekes, mert egyértelmű kiállítás a *költő* (de nem a katona) Petőfi mellett. Ugyanakkor feltételezhető, hogy Petőfi és Gyurmán tisztázhatták a lemondólevél megjelenésének körülményeit. Petőfi gesztust tett a hivatalos lapnak, amikor költeményét oda, és nem a *Marczius Tizenötödikébe* adta közlésre (ami Csernátoni Lajos alább idézendő nyilatkozata után egyébiránt nem csoda); s Gyurmán is gesztust tett Petőfi felé, amikor vállalta a vers közlését.

A közvélemény és a nyakravaló-ügy

Az ügynek itt lényegében vége is volt, azonban rövidesen a nyakravaló-affér egy tágabb válság részévé vált. Kezdődött azzal, hogy február 21-én, a *Nyakravaló* megjelenésének másnapján Csernátoni Lajos, a *Marczius Tizenötödike* szerkesztője is megszólalt a vitában. Kijelentette, hogy „az egészet mindkét részről nagyon rosszul felfogottnak” tartja. Ha Mészáros elnézőbb lett volna, azzal nem veszélyeztette volna sem a hazát, sem a katonai fegyelmet; Petőfitől pedig elvárható a példaadás a katonai fegyelemszabályok

⁵⁵ Vachottné azonban a látogatást az általa a Petőfi–Mészáros-összecsapás utánra datált Vetter–Petőfi affért követő időszakra helyezi, és szerinte mind Kossuth, mind Vetter arra akarták rábeszélni Vachotton keresztül Petőfit, hogy hagyja ott a katonaságot. *Vachott* 1889. II. k. 104–106. o.

⁵⁶ Ifj. Szász Károly naplója, 1849. febr. 20. Közli: Petőfi-adattár II. 122–123. o.

⁵⁷ Kossuth – Csány, Debrecen, 1849. febr. 23. KLÖM XIV. 534. o. A 60 000 forintra és annak átadására vonatkozó további iratokat közli: Petőfi-adattár III. 134–135. és 139–140. o.

⁵⁸ *Endrődi* 1972. 524 o.

megtartásában. Emellett „a hadsereg irányában is – mely bizony széles e világon mindennütt retiradokkal tanulja kivívni a győzedelmet – több gyöngédséget vártunk volna.” (Ez utóbbi utalás legalább annyira vonatkozhatott a Mészárosról Klapka által átvett, s a elmúlt hetekben sikeres felső-tiszai hadtestre, mint Görgeinek a főhadszíntéren nemrég megjelent feldunai hadtestére.) Végül kijelentette: „A tegnapi vers beleegyezésem nélkül jött ki, s azt a *Közlöny*ben megjelent levéllel együtt nagyon illetlen modorúnak tartom.”⁵⁹ A nyilatkozat súlyát az is adja, hogy Csernátoni nemcsak a verset közreadó lap egyik szerkesztője, de Kossuth egyik titkára is volt – azaz, az OHB elnökének egyik munkatársa (egyébiránt Petőfi „eszmétársa”) nyilvánosan elhatárolódott a költőtől.

A vers közreadása komoly hullámokat kelthetett a szerkesztőségben belül is, mert Pálffy Albert, a *Marczius Tizenötödike* másik szerkesztője a lap másnapi, február 22-i számában kijelentette, hogy „jelen számtól kezdve a felelősség egyedül alulírottat fogja illetni.”⁶⁰

A kevés fennmaradt forrás alapján nehéz megállapítani, hogy a közvélemény hogyan reagált az ügyre. Mindenesetre beszédes tény, hogy jelenleg (Pálffy Albert kiállásként is értékelhető megjegyzésén kívül) csupa olyan megnyilatkozást ismerünk, amely Petőfit hibáztatja. A Csernátonitól politikailag és emberileg is igencsak messze álló Hunfalvy Pál képviselő február 20-án jegyezte fel naplójába: „Petőfi nyakravaló miatt lemondott tisztségéről, s piszkolódik Mészáros ellen. Hja, nagy hazafi!”⁶¹

A Petőfivel Erdélybe készülő ifj. Szász Károly kommentárja sem baráti: „Petőfi egy sületlen és a hitványságig gyermekes história miatt kapitányságáról lemondván, már nem tudom, miképp fog a sereghez visszamenni.”⁶² Másnap ugyanezt ismételte: Petőfi „most közelebről egy hitvány nyakravalóért odahagyta kapitányságát, s általában gondolatlan és sületlen ember.”⁶³ De még öt hónappal később is így idézte fel az eseményt: „Debrecenben ama silány nyakravaló história miatt felberzenkedett s a kapitányságról lemondott nagy hirtelen.”⁶⁴

Február 25-én Mártonffy Zsigmond őrnagy, a 67. honvédszászlóalj parancsnoka küldte be az alakulat tisztikara „Petőfi Sándornak ismeretes levelében foglalt becsteleníteni törekvő kitévelire hozott nyilatkozatát”, azzal a kéréssel, hogy azt Mészáros tétesse közzé a hivatalos *Közlöny*ben.⁶⁵ Pedig Mártonffy nem afféle fekete-sárga cs. kir. tisztként került a honvédseregbe: 1845-ben egy olvasóegylet szervezése miatt volt kénytelen elhagyni a katonai szolgálatot, majd Wesselényi Miklós báró titkára volt. 1848 tavaszán az *Erdélyi Híradó* hasábjain amellettt érvelt, hogy a székely határőrség tartsa meg fegyvereit, mert ez az unió és a szabadság biztosítója.⁶⁶ 1848 nyarán honvéd hadnagyként mind Wesselényit, mind Kossuthot tájékoztatta a délvidéki magyar katonai vezetés alkalmatlanságáról⁶⁷ – azaz, politikailag inkább Petőfihez, mint Mészároséhoz állt közel.⁶⁸ A Mészároséhoz inté-

⁵⁹ *Marczius Tizenötödike*, 1849. febr. 21. №. 7. 26. o. Újraaközl: Petőfi-adattár I. 311–312. o.

⁶⁰ *Marczius Tizenötödike*, 1849. febr. 22. №. 8. 29. o.

⁶¹ *Hunfalvy* 1986. 201. o.

⁶² Ifj. Szász Károly naplója, 1849. febr. 20. Közli: Petőfi-adattár II. 122. o.

⁶³ Ifj. Szász Károly naplója, 1849. febr. 21. Közli: Petőfi-adattár II. 123. o.

⁶⁴ Ifj. Szász Károly naplója, 1849. júl. 20. Közli: Petőfi-adattár III. 171. o.

⁶⁵ Mártonffy – Mészáros, Tasnád, 1849. febr. 27. Közli: Petőfi-adattár III. 138–139. o.

⁶⁶ *Jakab* 1880. 140–141., 250–251. o.

⁶⁷ Mártonffy 1848. júl. 15-én Kossuthhoz, illetve 17-én Wesselényihez intézett levelét közli: TL 1875. 712–714. o.

⁶⁸ Életrajzára lásd: *Bona* 2015. 412. o.

zett levélben Mártonffy hangsúlyozta, ő maga is „szórul szóra” azonosul a nyilatkozattal (amelynek szövegét sajnos nem ismerjük).

Mészáros február 27-én kelt válaszában megköszönte a nyilatkozatot, melyben a tisztikar „Petőfy Sándor lovagiatlan levelére és nem éppen rossz verseire” vonatkozik, ugyanakkor kérte, hogy a tisztikar álljon el ennek közzétételétől. Úgy vélte, Petőfi a levele által „maga magát szégyenítette meg: a honvéd tisztikar becsületén legkisebb csorbát sem ejtett, minthogy az Petőfy úr minden becsmérlései felett áll, és a haza tiszteletét, szeretetét teljes mértékben bírja, valamint képezi a nemzet bizodalját.” A folytatás némileg zavaros: „Versei által az irodalom köribe tett érdemeire, sőt nevére is homályt árazott; kinek legnagyobb büntetője maga a közvélemény.” Ugyanakkor kérte, hogy ha a tisztikar mégis ragaszkodik a nyilatkozat közzétételéhez, „némely kifejezések helyett a szelidebbeket szíveskedjék választani, a nyilatkozat második fele helyett pedig talán élcesebb kitételekkel élni és azt újra kidolgozni”; de az lenne a legjobb, „ha az egész nyilatkozat félre tétetnék.”⁶⁹

Meg kell említenünk Jókai lapjának, az *Esti Lapok*nak az állásfoglalását is. Petőfi és Jókai viszonya 1848 szeptembere óta meglehetősen feszült volt, és nincs adatunk arról, hogy a két egykori jó barát 1849 februárjában találkozott volna egymással. Jókai, aki a *Marczius Tizenötödikével* állandó vitában állt, azaz, bizonyosan olvasta Petőfi versét, az *Esti Lapok* hasábjain – ha közvetve is – egyértelműen foglalt állást a vitában.

Amikor a *Marczius Tizenötödikében* Csernátoni megtámadta Mészáros az eszéki erőd kapitulációja miatt, Jókai február 23-án külön cikket írt *Ne bántsátok meg a katonát!* címmel, amelyben azt fejtegette, hogy a katona becsülete „nem olyan, mint más emberé”, s „ha volnának is a katonák közt egyeseknek gyarlóságai, azokat kötelességünk az egész testületért kímélletl érinteni, mert minden egyes katonában az egész van meggyalázva.”⁷⁰ Február 27-én pedig azt fejtegette, hogy „azon név, mely most a magyar hadsereg egységét fönntartja, Mészáros Lázár neve...”⁷¹ Végezetül, március 1-jén a lap *Debreczeni csizio* című rovatában Kolmár József, Petőfi és Jókai egykori pápai iskolatársa – Bárdi Bükk álneven a – következő, humorosnak szánt álhírt tette közzé: „Bem táborában 7 kapitány és 3 káplár fölakasztja magát nyakravaló-viselés miatt.”⁷²

Végül érdemes megemlíteni, hogy Petőfi versét átvette az ostromlott Komáromban megjelenő *Komáromi Értesítő* – csak éppen a Mészárosra vonatkozó hat sort, illetve az utolsó sorból Mészáros nevét hagyta ki – így értelmezve újra az eredeti mondanivalót.⁷³

Az eszéki kapituláció ügye

Visszatérve a *Marczius Tizenötödikénél* lezajlott szerkesztőváltás által jelzett válságra, a lap ugyanazon a napon, amikor Csernátoni említett nyilatkozata megjelent, támadást indított Mészáros ellen. Február 21-én ugyanis megjött a hír, hogy a Dráva-menti Eszék

⁶⁹ Mészáros – A 67. honvédszászlóalj parancsnoksága, Debrecen, 1849. febr. 27. Közli: Petőfi-adattár III. 140. o.

⁷⁰ Közli: *Jókai* 1980. III. 52. o.

⁷¹ Közli: *Jókai* 1980. III. 67. o.

⁷² Közli: Petőfi-adattár I. 312. o. Kolmárra lásd: *Hatvány* 1967. II. k. 611. és 620–622. o.

⁷³ Lásd erre: *Kemény* 1957. 33–34. o. és Petőfi-adattár I. 313. o. Ugyanakkor Kemény G. Gábor tévesen úgy véli, hogy versből az említett részeket a komáromi várkormány által alkalmazott cenzúra miatt hagyták ki. Valójában a komáromi várkormány csak március végén lépett fel határozottan a lap ellen, akkor, amikor annak cikkei a titokvédelmi szabályokat hagyták figyelmen kívül.

erődje február 16-án kapitulált a cs. kir. záróerők előtt. Miután nagyjából ezzel egy időben érkezett meg a Vág-menti lipótvári erőd kapitulációjának híre, a közvélemény meglehetősen ingerült és izgatott volt. „Eszék átadása borzasztó! 5000 ember örség, 300 ágyú, 2400 mázsa puskapor, 3 hónapi élelem, 190,000 ft pénz – és feladja magát egy lövés nélkül! Annyi ezer emberrel és fegyverrel kevesebbünk van! Irtózatós!” – írta Kossuth a baranyai főispán és kormánybiztos Batthyány Kázmér grófnak.⁷⁴ Hunfalvy Pál fel is jegyezte naplójába, hogy az eszéki erőd parancsnoka, Eder tábornok „szinte olyan ember, ki a rác háborúban [a délvidéki harcokban] inkább ártott, mint használt.”⁷⁵ „Nem tudunk sehogyis zöld ágra verdődni [!] egyes apró csatákat megnyerünk, ellenben városainkat egymás után adják fel. Így Lipold és Eszék várait, még pedig árulás útján. Kormányunkban van a hiba, mely tiszteit rosszul választja” – írta naplójába Gyulay Lajos képviselő.⁷⁶

Február 21-én Kossuth már sajátkezű levélben kérte Mészáros, hogy „minden tisztelet ki Eszéken szolgált a kapituláció ideje alatt s akárhol megkapható, egyenesen haditörvényszék elibe, vagyis a nemzet megnyugvása végett a vésztörvények által megállapított vegyes bíróság elibe” állíttasson. Az elnök emellett a képviselőházban indítványt szándékozott tenni, „miszerint kijelentessék, hogy a nemzet becsstelenednek nyilatkoztatja mindazokat, kik a várfeladásban részesek”.⁷⁷ Ez aztán február 26-án – Madarász László indítványára – meg is történt.⁷⁸

Eszék feladásának híreről a *Marczius Tizenötödike* már február 21-én tudósított azzal, hogy ezen nemigen lehet csodálkozni, hiszen az „alsótáborbeli viseletéről” mindenki által fekete-sárgának ismert Friedrich Eder tábornokot bízta meg a parancsnoksággal a hadügyminisztérium, „melynek már több szerencsétlen választásait kesergé meg e haza”, s amely mégis „egy megfoghatatlan politikával” továbbra is megbízhatatlan személyeket nevez ki „a legnevezetesebb pontokra.” A cikkíró szerint a hír „megcáfolást vagy megerősítést igényel a kormány részéről, mely, vagyis annak hadügyi része bár okulna választásában nem régi copfos szimpátiák, hanem a káros tapasztalás rideg tanításai után járni el.”⁷⁹

A Mészáros elleni támadással együtt azonban egy másik, jól felismerhető tendencia is mutatkozott a *Marczius* hasábjain. Ugyanazon a napon, amelyen az Eszék feladásáról szóló első híradás megjelent, a lap közölte a *Radicalis* álnevű szerző első cikkét. *Radicalis* Görgei felvidéki táborából érkezett Debrecenbe, három hónapig szolgált Görgei alatt, s cikke elején így nyilatkozott róla: „A fővezérben számos szép tulajdon egyesült. – Hadi tapintatáról, éles elméjéről, férfias bátorságáról kezeskedik mindenki, ki ismeri.” A cikk folytatása azonban már nem Görgei táboráról szól, hanem a Batthyány-kormány hadügyi politikáját, s a hadseregellátás anomáliáit bírálja.⁸⁰

A lap február 22-i száma hosszú vezércikkben elemezte a hadi helyzetet, s megemlítette ugyan Eszék kapitulációját, de csak azért, hogy felhívja a figyelmet a pétervárad erőd biztosításának szükségességére. Az aláíratlan (hihetőleg Pálffy Albert által írt) cik-

⁷⁴ Kossuth – Batthyány Kázmér, Debrecen, 1849. febr. 21. Közli: KLÖM XIV. 511. o. Az ügyre lásd: *Rabár* 1998.

⁷⁵ *Hunfalvy* 1986. 202. o.

⁷⁶ *Gyulay* 2003. II. k. 280. o.

⁷⁷ Kossuth – Mészáros, Debrecen, 1849. febr. 22. Közli: KLÖM XIV. 522–525. o.

⁷⁸ *Pap* 1870. I. k. 132–133. o.; *Beér – Csizmadia* 1954. 367. o.

⁷⁹ *Marczius Tizenötödike*, 1849. febr. 21. №. 7. 25–26. o.

⁸⁰ *Marczius Tizenötödike*, 1849. febr. 21. №. 7. 27–28. o.

ket egy másik, Csernátoni Lajos által jegyzett rövid írás követte, amely az eszéki kapitulációból levonandó következtetések ismertetését ígerte („az eddig követett hadügyi intézkedések hová vezetnek”), azzal a sokat ígérő befejezéssel, hogy „holnap elmondandjuk, hogy mit tartunk mi a legnagyobb kalamitásnak, mi Magyarország forradalmát érte.”⁸¹

A február 23-i számban aztán Csernátoni bevetette nehéztüzérségét. „Félre dobom a szatíra éles tollát, befedem a humor rózsaszín írnedvét! – Erős, kemény éles vas tollat kezembe, mely írja le az igazságot meztelenül és pusztán, hadd értse meg az is, ki más hangot nem szokott meghallani.” Csernátoni szerint nemigen lehet nagyobb hibát elkövetni, mintha a hadügyek vezetését a kormány olyan emberre bizza, „ki embere a múlt rögeszméinek, ki embere a múlt balítéleteinek.” Ez történt Mészáros Lázár esetében, „kinek magyar becsületessége iránti köz- és általunk is mindig osztott meggyőződés elhallgattatá a méltatlankodás, tényeken alapult aggodalom és elvesztett előnyök feletti bosszankodás bensőleg oly sokak által osztott érzelmeinek egy nyilvános és elhatározott fellépés általi nyilatkozatát.”

Csernátoni futólag utal a sikertelen délvidéki hadműveletekre, „a kassai hadjárat szentimentális oldalára”, Pétervárad őszi állapotára és az augusztusi újoncállítási vita vajúdsaira, amelyekre Mészáros pártolói mindig találtak mentséget. „S így ment szép lassacskán a nemzeti ügy az enyészet felé” – folytatja. Véleménye szerint „a magyarnak ügyei egy kétséges hírű hadügyminiszter alatt nem jutottak volna ennyire; mert a nemzet ellenörködő szeme vagy arra kényszerítette volna őt, hogy a gyanakodhatásnak még csak színet is kizárják intézkedései; vagy pedig – ha csakugyan nem tisztának bizonyult volna be, helyét egy – a forradalom katlanából tisztulva kijött egyének adja át.” Ez azonban Mészárosnál nem történhetett meg, „mert a bizalom benne oly általános volt, miképp a minisztériumok hamvaiból még szilárdabbul emelkedett ki, s szemeit a legkiáltóbb hibákra és tévedésekre is behunyá”; s ezt a bizalmat a sajtó sem kezdte ki.

Csernátoni szerint azonban „a tartózkodás immár bűn, a hallgatás most már hazaárulás lenne; és ezért mi kimondjuk, hogy Mészáros Lázárnak hadügyministersége valódi kalamitás az országra, a hadseregére, a szabadság ügyére nézve.” Mészáros már régen ki kellett volna hagyni a kormányból, azonban valahányszor ez felmerült, „előállott egy vármegyista párt”, s a „rémülés hangján” így érvelt: „Mészáros kihagyása a hadsereget megoszlatja, hogy a tisztikar lemond, a csapatok nagy részét magával viszi sat., sat.” Csernátoni szerint azonban ez az érvelés hamis, hiszen azok, akik el akarták hagyni az önvédelmi harc táborát, ezt már megtették. „A kába kislelkűség, mely azt hiszi, hogy a szabadság ügyének próbált harcosai oly egyéniség elvesztésén fognak meghasonlani, ki – még akármilyen okból – őket győzelemre vezetni soha nem tudá, oly egyén elvesztéséért, kinek önféjű kinevezései Erdélybe egy Baldaccit,⁸² Eszékre egy Edert küldének, a közvélemény feljajdulására mit sem ügyelve.” Csernátoni szerint alig van példa történelemben, „mely Eszék feladásának gyalázatosságához hasonlítana.” Erre pedig azért került sor, mert az erőd parancsnoka „egy haszontalan áruló volt, kit a hazafi rész már régóta ösmér, s ki mégis egy oly pont védelmének vezetésével bízott meg.” Egy ilyen ügybe máshol a kormány bukna bele, nálunk azonban „még most is kétségkednek elbocsátani azon hadminisztert, ki e hazának késedelmeskedésével és kinevezéseivel annyi szomorú napokat

⁸¹ *Marczius Tizenötödike*, 1849. febr. 22. №. 8. 29–31. o.

⁸² Baldacci Manó vezérőrnagyot, aki 1848 novemberében Kolozsvárt is feladta.

okozott.” Végül kiejtette, hogy „mi a hazában balul esik ki, azt utoljára is a főnek, a vezérnek [ti. Kossuthnak] rója fel a nemzet”, éppen ezért nem kell kímélni azokat, „kik balesemények okozói, következőleg a vezér népszerűségének megrontói.”⁸³

Ugyanebben a lapszámban a Radialis álnevű szerző valóságos dicsőhimnuszot írt Görgeiről, akinek neve mindörökre „első rendű csillagként ragyogand”, szent lesz, és emlékezetére „áldás özöne szálland”. Görgei „egyike a legkitünőbb jellemeknek, minőket a történetirat csak keveseket mutathat fel”, külsejére nézve pedig olyan, „mintha apja Mars, anyja Minerva lett volna... Görgei! téged a magyarok Istene adott nekünk, ha te velünk, ki ellenünk.” A cikk lényegében Görgei Győrtől Kassáig tartó visszavonulásának tulajdonította a szabadságharc megmentésének érdemét, s kiemelte, hogy míg Görgei fegyverrel hat az ellenségre, „szóval az ész és igazságnak veséig ható szavával katonáira, és az elámitott vagy közönyös, ügyünket felfogni nem tudó néptömegre.” Ez utóbbival kapcsolatban példaként hozta fel a felvidéki szász és szlovák népességhez intézett kiáltványait. A cikk befejezése sem kevésbé lelkes: „Éljen Görgei! míg ő él, előre haladand minden katonája, mert elől megyen ő, és el nem hagyja őt egy magyar is soha? – Görgeivel utolsó csepp vérig!”⁸⁴

Ez már Kossuthnak is sok volt – annál is inkább, mert éppen ezen a napon kapott hírt Luzsénszky Pál bárótól, a Görgei feldunai (ekkor már VII.) hadteste mellé kirendelt kormánybiztostól, hogy Henryk Dembiński altábornagy fővezéri kinevezése miatt a hadtestben elégedetlenség és engedetlenség jelentkezett.⁸⁵

Február 24-én tehát levelet írt Csernátoninak. „Önnek mint egyik elnöki titoknoknak állása a közvélemény előtt természetesen azon következtetést vonja maga után, hogy amint mint journalista ír, az az én véleményemmel nem ellenkezőnek, vagy éppen megegyezőnek gondoltatik, mert az emberek úgy okoskodnak, hogy ha ez nem így volna, Önnek meg kellene szünni elnöki titoknoknak lenni” – kezdte a levelet. Sőt, azt is Kossuth véleményének tulajdonítják, ami a *Marczius Tizenötödikében* más tollából megjelenik. Ő erre már figyelmeztette Csernátonit, s diszkréciójától remélte, „hogy ezen viszony delicát oldalát kellőleg méltányolandja s lesz annyi tekintettel irántam, hogy nem ügyvekedik engem személyesen kompromittálni.”

E várakozásában csalódott: a Mészáros elleni, Csernátoni aláírásával megjelent cikk Kossuthra nézve „borzasztó compromissio s ilyen eljárás az elnöki titoknok állásával inkompatibilis.” Rövidel azelőtt már megette, hogy az OHB tagjait kritizálta, ugyanakkor a jelenlegi cikkben Kossuthot dicsérgeti. „Tetézi pedig a compromissiót, hogy ugyanazon lapban, melyben Mészáros annyira gyaláztatik és kilépése mint százszor ajánlott, sürgettetik, azon Görgei egekig magasztaltatik, ki írott proklamációban mondta ki, hogy csak Mészáros útján hozzá érkezendő parancsnoknak engedelmeskedik.”⁸⁶ – És mindez történik éppen akkor, midőn a Görgey seregének Dembiński alá rendelése miatt mutatkozó bujtogatások megfőkezése vétett munkába s minden eszközt fel kell használni, hogy a hadseregnek hűségét s a haza iránti engedelmességét elvégre tökéletesen biztosíthassuk.”

⁸³ *Marczius Tizenötödike*, 1849. febr. 23. №. 9. 33–35. o.

⁸⁴ *Marczius Tizenötödike*, 1849. febr. 23. №. 9. 35–36. o.

⁸⁵ Kossuth – Luzsénszky, Debrecen, 1849. febr. 23. Közli: KLÖM XIV. 530–534. o.

⁸⁶ Az 1849. január 5-i váci nyilatkozatban.

Csernátони sokat ártott cikkeivel, s ő, Kossuth, ugyan tiszteli egyéni véleményét, „de hogy saját titoknokom engem kompromittáljon, s ő maga neheztse borzasztó hivatalom súlyát – erre nem valék s nem vagyok elkészülve.” Mindezek alapján sajnálattal kéri, „hogy titoknoki hivatalával hagyjon fel.” Emlékeztette, hogy dacára a Csernátони múltjára vonatkozó vádaknak, alkalmazta őt, „de Ön engem folyvást borzasztóan kompromittálgat, nem akarja felfogni hivatalos állása delicatessének igényeit. . . Lehetetlen, hogy engedjem, hogy saját titoknokom legyen az Eris almája köztem s a hadsereg közt. A katonai becsület nagyon kényes dolog, Lederer macskazenéje 3 lovas ezred átszökésére volt ok, vagy alkalom,⁸⁷ most [az] Ön cikkei tág utat nyitnak az ellenemi ármánynak a hadseregben. Magammal nem gondolnék, de a hazával kell gondolnom.”⁸⁸

Kossuth levelére Csernátони azonnal válaszolt. Válaszlevele ugyan nem ismeretes, de Kossuth erre írott válaszából kiderül, hogy belátta Kossuth szemrehányásainak jogosságát, és alávetette magát Kossuth döntésének; egyben megkérdezte az elnököt, hogy milyen módon történjen a lemondása. Kossuth még ugyanaznap válaszolt erre a levélre. Miután hosszan fejtegette, hogy a jó politika az elemek számbavételére, s nem a pusztaságra épít, megismételte, hogy Csernátони mennyit ártott előző napi cikkével. „Mert azon két cikk egymás mellett így áll: hogy az ármada fele, mely a hadnagyból lett ifjú tábornokra kancsal szemmel néz, azt fogja mondani, meggyaláztattam Mészárosot, hogy a megdicsért Görgeiből minisztert tegyek. – Görgei pedig s párthívei, kik tudják, hogy az engedelmeséget felmondó tábornokot nem akarom miniszterré tenni, azt mondandják, eleresztem Önt, mert lapja dicsérte Görgeit.” Kossuth tehát azt tanácsolta Csernátонinak, hogy „részint családi körülményei, részint másnemű rendeltetése következtében” jelentse be, „hogy sem titoknoki hivatását, sem a journalisticai pályáját nem lehet folytatnia egy ideig”, s mentségül hozza fel, hogy „újabb rendeltetésének a journalisticai pályát feláldoznia azon meggyőződés indította, mert újabb rendeltetését mind titoknoki hivatásánál, mind amannál a hazára hasznosabbnak véli.” De ha meg akar maradni az újságírói pályán, azt is bejelentheti, „hogy Ön a journalisticai pályán kívánván működni, hogy idejét ennek szentelhesse egészen, titoknoki hivataláról lemondott.” Kossuth egyben diplomáciai futárszolgálatot ajánlott Csernátонinak, amit az el is fogadott.⁸⁹ Csernátони lemondásának híre még aznap elterjedt.⁹⁰

Február 25-én vasárnap volt, ezen a napon a *Marczius* nem jelent meg. Csernátони ezen a napon értesítette a lap szerkesztőjét, Pálffy Albertet, hogy ezentúl nem ír a lapba.⁹¹ Február 26-án azonban, mintha mi sem történt volna, egy aláíratlan cikk Mészárosnak a képviselőházban aznap az eszéki kapituláció kapcsán mondott beszédét szedte ízekre, s ismét őt hibáztatta Eszék elvesztéséért. (Mészáros ugyanis azt fejtegette, hogy a kormányzat mindent megtett az erőd biztosítása érdekében, s a parancsnoki állomány meg-

⁸⁷ Ti. az 1848. május 10-én Ignaz Lederer lovassági tábornok, magyarországi főhadparancsnoknak adott macskazene, s az annak szétverését követő vizsgálat idegenítette el a Magyarországon szolgáló, nem magyarországi kiegészítésű cs. kir. ezredeket a magyar ügytől.

⁸⁸ Kossuth – Csernátони, Debrecen, 1849. febr. 24. Közli: KLÖM XV. 894–895. o.

⁸⁹ Kossuth – Csernátони, Debrecen, 1849. febr. 24. Közli: KLÖM XV. 896–897. o. Az ügy értelmezésére lásd: *Kosáry* 1985. 244–245. o. Megjegyzendő, hogy ezekben a napokban a *Közöny* nem hivatalos rovatából egyenesen kivettek egy, már betördelt cikket, amelynek szerzője szintén Görgei téli hadműveleteit dicsérte. *Hermann* 1989.

⁹⁰ Lásd erre Hunfalvy Pál naplóbejegyzését: *Hunfalvy* 1986. 207. o.

⁹¹ Csernátони Lajos: Búcsúszó olvasóimhoz. *Marczius Tizenötödike*, 1849. febr. 28. №. 13. 49. o.

bízhatatlanságát fel sem tételezték.)⁹² Ugyanezen a napon jelent meg Radicalis cikksorozatának újabb folytatása, amely Görgei hadszervezési tehetségét dicsérte, megvédte őt a népfelkelők és önkéntes nemzetőrök 1848. novemberi hazaküldésével kapcsolatos vádak ellen, sőt, a hadseregében alkalmazott botbüntetést is indokoltnak mondta. A cikkben volt néhány oldalvágás a hadügyminisztérium kinevezési gyakorlata ellen; a szerző például azt állította, hogy csak „számos elhibázott hadügyminisztériumi kinevezések” miatt nem áll csupa olyan tisztból Görgei hada, „kikre méltán büszke lehetne a haza.” Állítása szerint, ahogy Kossuth Görgeiben, „úgy Görgei brigádéroisaiban [dandárparancsnokaiban] a legszerencsésebb választást tevő” (ami annak fényében figyelemreméltó, hogy 1848–49. fordulóján e dandárparancsnokok fele elhagyta a magyar hadsereget.)⁹³

A másnapi, február 27-i számban csak egy rövid cikkceske bírálta Mészáros „imparlamentaris és unconstitutionalis” nyilatkozatát, mert a hadügyminiszter azt merete mondani, hogy a felsőház jelenlétében könnyebb lenne felelős kormányt alakítani.⁹⁴ (Valójában Mészáros nem ezt mondta.) Ez a lapszám Radicalis tollából csak egy tábori történetet közölt a felvidéki hadjáratban két ellenséges lovat zsákmányoló huszárról,⁹⁵ s csak a március 2-i szám hozta az újabb folytatást a felvidéki néphangulatról, majd a 7-i szám a sorozat befejezését az Aulich-hadosztály 1849. január közepi harcairól.⁹⁶

A február 28-i lapszám szinte egészét Csernátoni búcsúja alkotta. A röviddel azelőtt megindult *Esti Lapok* hasábjain Jókai Mór szerkesztő ugyanis külön cikkben tárgyalta Csernátoni ifjúkori bankjegyhamisítási ügyét. Csernátoni fontosnak tartotta részletesen tisztázni ifjúkori botlásának történetét, s a cikkben idézett Kossuth hozzá intézett leveleiből is.⁹⁷ Az ennek kapcsán kibontakozott vita azonban már nem tartozik tárgyunkhoz.

Mindenesetre, a nyakravaló-üggyel kezdődő, s a Petőfi körüli botrányból egyre inkább Mészáros körüli zűrzavarrá fejlődő eseménysor 1849. február–március fordulóján végleg elaludt. Köszönhető volt részint annak, hogy Petőfi visszatért Erdélybe, ahol rang nélküli segéd tisztként állt szolgálatba, hogy aztán Bem ismét visszaadja századosi rendfokozatát. A Mészáros körüli turbulenciát egyértelműen Kossuth határozott fellépése csillapította le, és Csernátoni menesztésével ismét egyértelművé tette, hogy az önvédelmi harc táborának egységét mindennél előrébbvalónak tartja. Csernátoni belebukott a rosszul időzített és valóban tapintatlan támadásba, de Kossuth róla sem vette le a kezét, azaz, a radikális sajtó és tábor irányába is gesztust tett. És végül, az ügy elalvásához hozzájárult egy sokkal nagyobb szenzáció: Henryk Dembiński altábornagy Tiszafüreden történt elmozdítása a fővezéri pozícióból 1849. március 3-án, amelyhez képest a nyakravaló-ügy valóban vihar volt egy pohár vízben.⁹⁸

Ugyanakkor Mészárosnak kétségkívül „mélyre ment” mindaz, ami ebben a bő másfél hétben történt. Emigrációs naplójában egyenesen így fogalmazott: „Három ember volt,

⁹² Közli: *Pap* 1870. I. k. 126–129. o. *Hunfalvy* 1986. 207–208. o. február 25-i dátummal ismerteti, de bizonyosan téved a dátumban, ui. a február 27-i ülés eseményeinek ismertetését is 26-i dátummal közli. Kemény Zsigmond haditörvényszéki védőiratában kiemeli, hogy Mészáros tőle szokatlan keménységgel nyilatkozott az eszéki tisztekről. *Beksics* 1883. 84–86. o.

⁹³ *Marczius Tizenötödike*, 1849. febr. 26. №. 11. 43–44. o.

⁹⁴ *Marczius Tizenötödike*, 1849. febr. 27. №. 12. 48. o.

⁹⁵ *Marczius Tizenötödike*, 1849. febr. 27. №. 12. 48. o.

⁹⁶ *Marczius Tizenötödike*, 1849. márc. 2. №. 15. 59–60. o.; márc. 7. №. 19. 75–77. o.

⁹⁷ *Marczius Tizenötödike*, 1849. febr. 28. №. 13. 49–52. o. Értelmezi: *Hatvány* 1967. II. k. 617–618., 664–672. o.

⁹⁸ *Borus* 1974.; *Hermann* 2000.

kik ellenségeskedésekkel megtiszteltek, ez volt Petőfi, a költő, Csernátóni, a volt bankócsináló meg Pálffy Albert, ki is Márczius Tizenötödike lapját örömet nyitotta személyeskedésekre irántam.⁹⁹ S nyilván ennek köszönhető az is, hogy Petőfi gyakorlatilag csak negatív szövegösszefüggésben szerepel az emlékiratában.¹⁰⁰ Jellemző, hogy a segesvári ütközetről szólva meg sem említi a költő halálát; ugyanakkor emlékiratának egy kiadatlan passzusában, mégiscsak megemlékezik hősi haláláról.¹⁰¹

Végül felvetődik a kérdés a nyakravaló-ügy kapcsán: igazságtalanul vagy jogosan járt-e el a katonai és a politikai vezetés Petőfivel szemben? Egyszerűbben fogalmazva: üldözték-e a költőt, ahogy a korábbi életrajzi irodalom egyes szerzői állították vagy sugallták, avagy nem?

Nos, a hadügyi adminisztráció részéről nem tagadható a Petőfivel szemben mutatkozó ellenszenv. Ez azonban nem feltétlenül (vagy nem csupán) a radikális politikai nézeteket valló költőnek szólt, hanem legalább annyira annak az irreguláris személyiségnek, aki képtelen volt alkalmazkodni a hadsereg szigorú hierarchiájából fakadó fegyelmi követelményekhez. Petőfi kétségtelen személyes bátorsága és elvhűsége ellenére sem volt képes beilleszkedni ebbe a hierarchizált világba, amelynek előírásaiban nem a hadsereg működésének biztosítékait, hanem a személyiség fölösleges korlátozását láthatta. Mindehhez járult az a *kivételesség*-tudat, amely kétségtelenül részét képezte személyiségének – s amely a Kossuth által immáron másodszor megtett „kimentési manővernek” köszönhetően *kivételezetség*-tudattal is párosult. A katonai hierarchiával történt összezapásnak, illetve annak köszönhetően, hogy az affér – mindkét fél részéről eléggé lovagiatlanul – a nyilvánosság elé került, azonban volt egy hosszabb távú következménye is. A Hrabéczy őrnaggyal vagy a Vetterrel történt nézeteltérés nem jutott a közvélemény tudomására – a nyakravaló-ügy viszont katonai körökben megalapozta azt az ellenszenvet, amely 1849 májusában a Bem–Vécsey-affér és a Klapka–Petőfi-vita következtében a költő katonai karrierjének lényegében véget vetett.¹⁰²

⁹⁹ *Mészáros*: Törökországi napló, 34. o.

¹⁰⁰ *Mészáros* 1867. I. k. 60. o. (Lederer-féle macskazene 1848. május 10-én); 245. o. (a közvélemény félrevezetője a többi radikálissal együtt); 254. o. (izgatás a határátlépés ellen 1848 októberében a lajtai táborban); II. k. 114. o. (Bem imádója és futárja).

¹⁰¹ *Mészáros* 1867. II. k. 318–319. o. A kimaradt passzus: „Azért sajnálom is, bárha Vasváry Radetzky Mészáros kutyájának, a plusquam Csokonay eredeti költő Petőfy seregrontó kocsisnak neveztek, hogy idő előtt haltak meg. Béke hamvaiknak, ők dicsően megholtak, bocsássanak úgy meg az itt írónak, mint ő korai vesztőkön búsul.” *Mészáros* é. n. II. k. 157r–v.

¹⁰² *Hermann* 2014.

BIBLIOGRÁFIA

- Beér – Csizmadia* 1954. Az 1848/49. évi népképviselői országgyűlés. Szerk. *Beér János – Csizmadia Andor*. Budapest, 1954.
- Beksics* 1883. *Beksics Gusztáv*: Kemény Zsigmond. A forradalom s a kiegyezés. Budapest, 1883. (2. javított, bővített kiadás.)
- Benkő* 1979. *Benkő Samu*: A história és a vers. Lenkei százada. In: Haladás és megmaradás. Művelődéstörténeti tanulmányok. [Budapest,] 1979.
- Bényei* 1973. Petőfi Sándor és Debrecen. Szerk. *Bényei Miklós*. Debrecen, 1973.
- Bona* 2008. *Bona Gábor*: Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban. I. k. Budapest, 2008.
- Bona* 2015. *Bona Gábor*: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. II. k. Miskolc, 2015. (Negyedik, bővített kiadás.)
- Borus* 1974. *Borus József*: Tiszafüred – és a hozzá vezető út. *Hadtörténelmi Közlemények*, XXI. (1974) 2. sz. 197–229. o.
- Décsi* 1916. *Décsi Lajos*: Báró Jósika Miklós. Magyar Történeti Életrajzok. Budapest, 1916.
- Dienes* 1958. *Dienes András*: Petőfi a szabadságharcban. (Irodalomtörténeti Könyvtár 3.) Budapest, 1958.
- Dienes* 1962. *Dienes András*: Az utolsó év. Petőfi és a szabadságharc. Budapest, 1962.
- Endrődi* 1972. *Endrődi Sándor*: Petőfi napjai a magyar irodalomban 1842–1849. Az 1911-ben megjelent kötet bővített és javított kiadása. S. a. r. *Benjámín László, Kiss József és Pataki Ferenc*. Budapest, 1972.
- F. Kiss* 1987. *F. Kiss Erzsébet*: Az 1848–1849-es magyar minisztériumok. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai III. Hatóság- és hivataltörténet 7.) Budapest, 1987.
- Fekete* 1998. *Fekete Sándor*: Petőfi forradalma. Egy magyar história lírával és polémiaíval. Budapest, 1998.
- Gelich* 1855. [*Gelich, Richard*.:] The Hungarian Generals of the War 1848–1849: Historical and Biographical Sketches. London, 1855.
- Gelich* 1885. *Gelich Rikárd*: Doggenfeldi Vetter Antal magyar altábornagy. In: Hazánk. Szerk. *Abafi Lajos*. III. k. 1885. 1–8. o.
- Gelich* é. n. *Gelich Rikárd*: Magyarország függetlenségi harca 1848–49-ben. I–III. k. Budapest, é. n.
- Gyulay* 2003. Gyulay Lajos naplói a forradalom és szabadságharc korából 1848. március 5. – 1849. június 22. S. a. r. *V. András János – Csetri Elek – Miskolczy Ambrus*. (Transylvanica Varietas.) II. k. Budapest, 2003.
- Hajagos* 1998. *Hajagos József*: A 28. zászlóalj története. In: Szabolcsi honvédek a szabadságharcban (1848–1849). Szerk. *Bene János*. Nyiregyháza, 1998. 109–112. o.
- Hatvany* 1967. *Hatvany Lajos*: Így élt Petőfi. S. a. r. stb. *Kiss József*. II. k. Budapest, 1967.²
- Hermann* 1989. *Hermann Róbert*: Petőfi barátja Görgei hadjárataról. Pálkövy Antal kiadatlan 1849-es írása. *Napjaink*, 1989/3. 6–10. o.

- Hermann* 2000. *Hermann Róbert: A tiszafüredi fővezérváltás.* In: Tiszafüredi tanulmányok 4. Fejezetek az 1848–49-es szabadságharc tiszafüredi eseményeiből. Szerk. *Füvessy Anikó.* Szolnok, 2000. 31–104. o.
- Hermann* 2014. *Hermann Róbert: Goromba tábornokok, goromba költő. A Bem–Vécsey- és a Klapka–Petőfi-affér.* In: Ki vagyok én? Nem mondom meg... Tanulmányok Petőfiről. Szerk. *Szilágyi Márton.* Budapest, 2014. 122–187. o.
- Hunfalvy* 1986. *Hunfalvy Pál: Napló 1848–1849. S. a. r. Urbán Aladár.* (Magyar Ritkaságok.) Budapest, 1986.
- Jakab* 1880. *Jakab Elek: Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848–1849-re.* Budapest, 1880.
- Jósika* 1897. *Jósika Miklós: Egy magyar család a forradalom alatt. II. k.* Budapest, 1897.³
- Kászonyi* 1977. *Kászonyi Dániel: Magyarhon négy korszaka.* Ford. *Kosáry Domokos.* A bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta *Márkus László.* (Magyar Századok.) Budapest, 1977.
- Kedves – Ratzky* 2009. *Kedves Gyula – Ratzky Rita: Csataterék Petőfije. Dokumentumok, Petőfi-művek hadtörténeti és irodalomtörténeti–poétikai elemzésekkel.* (Timp-Militaria XI. k.) Budapest, 2009.
- Kemény* 1957. *Kemény G. Gábor: Társadalom és nemzetiség a szabadságharc hadi lapjaiban.* Benne: Az 1848–49. évek sajtóbibliográfiája. Összeállította *Busa Margit.* Budapest, 1957.
- Kerényi* 2008. *Kerényi Ferenc: Petőfi Sándor élete és költészete. Kritikai életrajz.* (Osiris Monográfiák.) Budapest, 2008.
- KLÖM XIII. Kossuth Lajos összes munkái. XIII. k. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. I. S. a. r. *Barta István.* (Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai.) Budapest, 1952.
- KLÖM XIV. Kossuth Lajos összes munkái. XIV. k. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. II. S. a. r. *Barta István.* (Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai.) Budapest, 1953.
- KLÖM XV. Kossuth Lajos összes munkái. XV. k. Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. S. a. r. *Barta István.* (Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai.) Budapest, 1955.
- Kosáry* 1985. *Kosáry Domokos: A forradalom és szabadságharc sajtója, 1848–1849.* In: A magyar sajtó története, 1849–1867. II/1. k. Szerk. *Kosáry Domokos – Németh G. Béla.* Budapest, 1985.
- Martinkó* 1965. *Martinkó András: A prózairó Petőfi és a magyar prózastílus fejlődése.* (Irodalomtörténeti Könyvtár 17.) Budapest, 1965.
- Mészáros* 1867. Mészáros Lázár emlékiratai. Az eredeti kéziratokból közrebocsátja *Szokoly Viktor.* I–II. k. Pest, 1867.
- Mészáros é. n.* *Mészáros Lázár: Történeti töredékek egy miniszteriális életből I–II. k.* Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár. Történelem. 2-r. 105.
- Mészáros: Törökországi napló* *Mészáros Lázár: Törökországi napló 1849–1850. S. a. r. Ács Tibor.* A török–magyar szótárt gondozta *Dobrovits Mihály.* Budapest, 1999.

- Nagy* 2000. *Nagy Sándor*: Egy renitens honvédtiszt hányattatásai. Petőfi Sándor konfliktusai a hadseregben 1848–1849. In: *Folia Historica*, XXI. k. 1998–1999. A Magyar Nemzeti Múzeum történeti évkönyve. Budapest, 2000. 67–84. o.
- Nemeskürty* 1977. *Nemeskürty István*: „Kik érted haltak, szent Világszabadság”. A negyvennyolcas honvéd hadsereg katonaforradalmárai. Budapest, 1977.
- Pap* 1870. I. k. *Pap Dénes*: A parlament Debrecenben 1849. I. k. Lipcse, 1870.
- Perczel*: Naplóm *Perczel Miklós*: Naplóm az emigrációból. S. a. r. *Závodszy Géza*. Budapest, 1977.
- Petőfi-adattár. I. Petőfi az egykorú sajtóban és egyéb nyomtatott forrásokban. (Kiegészítés Endrődi Sándor „Petőfi napjai a magyar irodalomban” c., 1911-ben kiadott gyűjtéséhez. Gyűjtötte, s. a. r. és a jegyzeteket írta *Kiss József*. (A Magyar Irodalomtörténetírás Forrásai 11.) Budapest, 1987.
- Petőfi-adattár. II. Petőfi a kortársak leveleiben és naplóiban. Gyűjtötte, S. a. r. és a jegyzeteket írta *Oltványi Ambrus*. Szerk. *Kiss József*. (A Magyar Irodalomtörténetírás Forrásai 12.) Budapest, 1987.
- Petőfi-adattár. III. Petőfi-adattár. III. Petőfi-okmányok, függelék (családi adatok), pótlások az I. és II. kötethez. Gyűjtötte, s. a. r. és a jegyzeteket írta *Kiss József*. (A Magyar Irodalomtörténetírás Forrásai 15.) Budapest, 1992.
- PSÖM V. Petőfi Sándor vegyes művei. Útirajzok, naplójegyzetek, hírlapi cikkek és egyéb prózai írások. S. a. r. *V. Nyilassy Vilma* és *Kiss József*. (Petőfi Sándor összes művei V. k.) Budapest, 1956.
- PSÖM VII. Petőfi Sándor levelezése. S. a. r. *Kiss József*, *V. Nyilassy Vilma* és *H. Törő Györgyi*. (Petőfi Sándor összes művei VII. k.) Budapest, 1964.
- Rabár* 1998. *Rabár Ferenc*: Az eszéki vár feladása 1849-ben. *Hadtörténelmi Közlemények*, 111. (1998) 1. sz. 127–169. o.
- Saját kezébe Saját kezébe, ott, ahol... Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc Hadtörténelmi Levéltárban őrzött katonai irataiból. Szerk. *Farkas Gyöngyi*. Az iratokat válogatta, a német nyelvű iratokat fordította *Bóhm Jakab*. A bevezető tanulmányt írta *Csikány Tamás*. Budapest, 1998.
- Spira* 1989. *Spira György*: Petőfi a képviselőház karzatán. In: *Jottányit se a negyvennyolcból!* Budapest, 1989.
- Szaák* 1891. *Szaák Luíza*: Báró Jósika Miklós élete és munkái. Budapest 1891.
- TL 1875. Az 1848/9-iki forradalom történetéhez. (A ráczok elleni küzdelem). *Történelmi Lapok*. Szerk. *K. Papp Miklós*. II. k. 1875.
- Urbán* 1981/a. *Urbán Aladár*: Petőfi Sándor honvédszázados. In: *Urbán Aladár*: A nagy év sodrában. Tanulmányok 1848-ról. Elvek és Utak. Budapest, 1981. 358–407. o.
- Urbán* 1981/b. *Urbán Aladár*: A nagy év sodrában. Tanulmányok 1848-ról. Elvek és Utak. Budapest, 1981.
- Urbán* 1994. *Urbán Aladár*: Még egyszer Petőfi Sándor századosi kinevezéséről. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 98. (1994) 72–76. o.
- Vachott* 1889. *Vachott Sándorné*: Rajzok a múltból. Emlékiratok. (Nemzeti Könyvtár XLII. k.) II. k. Budapest, 1889.

Róbert Hermann

THE "CRAVAT CASE" – IN NEW INTERPRETATION

Summary

During his short army career poet Sándor Petőfi entered into serious conflicts a number of times with some of his superiors. First it was with his battalion commander, Major Miksa Hrabéczy, then with Deputy Minister of Defence Antal Vetter, later on with actual Minister of Defence Lázár Mészáros, and finally with Deputy Minister of Defence György Klapka. The conflicts deserve attention because Mészáros, Vetter, and Klapka were not ill-natured men. The paper examines one of the most renowned conflicts, the one which happened in February 1849 between Mészáros and Petőfi. The author looks at the case from a military history and political history viewpoint instead of that of literature. By doing so, he tries to reveal and describe the hitherto less examined sources and connections of the case.

The conflict itself was rather banal. Petőfi, arriving in Debrecen as Bem's messenger, did not wear a cravat as it was prescribed by regulation when he reported in the Ministry of Defence, and thus Minister of Defence Lázár Mészáros read him a lesson. As a consequence Petőfi resigned from his rank of army officer in a letter, and Mészáros published the resignation in the official paper. After this Petőfi published a poem against Mészáros in the journal *Marczius Tizenötödike*. So far, research paid little attention to the fact that the poem became an element in the journal's series of attacks against Mészáros. It was in those days that the news about the surrender of the fortress of Eszék arrived in Debrecen, and the radicals blamed Mészáros for the tragedy. Thus the publication of the poem gained particular significance, too, and led, among others, to the resignation of one of the editors of the journal, Lajos Csernátony.

Róbert Hermann

DIE „HALSBINDE-SACHE“ – IN NEUEM INTERPRETATIONSRAHMEN

Resümee

Sándor Petőfi geriet im Laufe seiner kurzen Laufbahn als Honved-Offizier gleich mehrmals mit seinen verschiedenen Vorgesetzten in eine Auseinandersetzung. Zunächst hatte er mit seinem Bataillonskommandanten, Major Miksa Hrabéczy, danach mit dem stellvertretenden Kriegsminister Antal Vetter und dem eigentlichen Kriegsminister Lázár Mészáros, schließlich mit dem stellvertretenden Kriegsminister György Klapka einen ernsthaften Konflikt, die auch deshalb von Interesse sind, weil weder Mészáros noch Vetter oder Klapka für ihren unverträglichen Charakter bekannt waren. Die Studie untersucht einen der bekanntesten Konflikte, die Affäre zwischen Mészáros und Petőfi im Februar 1849. Der Verfasser macht weniger die Aspekte der Literaturgeschichte, viel eher die der Kriegs- und Politikgeschichte geltend. Dadurch versucht er, die bislang nur wenig untersuchten Quellen und Zusammenhänge der Sache aufzudecken und vorzustellen.

Der Konflikt selbst war ziemlich banal. Der als Bote von Bem in Debrecen ankommende Petőfi erschien im Kriegsministerium nicht in der vorgeschriebenen Kleidung, nämlich ohne Halsbinde. Deshalb wurde er von Kriegsminister Lázár Mészáros eines besseren belehrt. Daraufhin verzichtete Petőfi schriftlich auf seinen Rang als Honved-Offizier und Mészáros veröffentlichte im Amtsblatt das Verzichtsschreiben. Im Anschluss daran veröffentlichte Petőfi im Blatt „*Marczius Tizenötödike*“ ein Gedicht gegen Mészáros. Die bisherige Forschung schenkte jedoch der Tatsache wenig Aufmerksamkeit, dass das Gedicht zu einem Element einer Reihe von Angriffen geworden ist, die vom Blatt gegen Mészáros eingeleitet worden waren. In diesen Tagen traf nämlich die Nachricht der Aufgabe der Festung Eszék (Esseg) in Debrecen ein, und die Radikalen machten Mészáros für das Unglück verantwortlich. Dadurch erlangte auch die Veröffentlichung des Gedichts besondere Bedeutung und führte unter anderem auch zum Abdanken von Lajos Csernátony, einem der Redakteure des Blattes.

Róbert Hermann

« L'AFFAIRE CRAVATE » – DANS UNE NOUVELLE INTERPRÉTATION

Résumé

Lors de sa brève carrière d'officier, Sándor Petőfi entra en conflit à plusieurs reprises avec ses supérieurs hiérarchiques. D'abord avec son chef de bataillon, le commandant Miksa Hrabéczy, puis avec Antal Vetter, vice-ministre de la défense, ensuite avec Lázár Mészáros, ministre de la défense et finalement avec György Klapka, vice-ministre de la défense. Ces conflits sont d'autant plus intéressants que ni Mészáros, ni Vettel, ni Klapka n'étaient réputés pour leur caractère difficile. L'étude traite d'un des conflits les plus connus, à savoir le différend qui a opposé Petőfi à Mészáros en février 1849. S'intéressant moins aux aspects d'histoire littéraire, l'auteur préfère mettre l'accent sur les aspects d'histoire militaire et politique de l'affaire en cherchant à explorer et à présenter ses sources et son contexte jusqu' alors peu examinés.

Le conflit en question fut assez banal. Petőfi, qui est arrivé à Debrecen en tant qu'estafette de Bem, s'est présenté au ministère de la défense sans cravate, ce qui était contraire à la tenue réglementaire. Puisque le ministre de la défense Lázár Mészáros l'a réprimandé, Petőfi a renoncé par écrit à son rang d'officier. Mészáros a rendu publique la lettre de Petőfi dans le journal officiel, puis Petőfi a publié un poème contre Mészáros dans le journal *Marcius Tizenötödike* (Quinze mars). Les recherches précédentes n'ont pas vraiment accordé de l'attention au fait que ce poème faisait partie d'une série d'attaques lancées contre Mészáros par le journal. En effet, c'est ces jours-là que la nouvelle de la reddition de la forteresse d'Eszék (Osijek) est parvenue à Debrecen et les radicaux estimaient que Mészáros était responsable de ce malheur. De ce fait, la publication du poème eut une importance particulière et elle a conduit, entre autres, à la démission de Lajos Csernátony, un des rédacteurs du journal.

Роберт Германн

« ДЕЛО ОБ ОФИЦЕРСКОМ ГАЛСТУКЕ » – В НОВЫХ РАМКАХ ИСТОЛКОВАНИЯ

Резюме

Шандор Петефи в течении своей краткой карьеры рядового офицера много раз вступал в конфликт с различными старшими начальниками. Впервые он имел серьезный конфликт с командиром батальона, майором Микша Храбеци, затем с заместителем министра Антал Веттер, и с действительным министром обороны Лазар Месарош, и наконец с Дьёрдь Клапка заместителем министра обороны. Эти конфликты интересны и тем, что ни Месарош, ни Веттер, ни Клапка не были знамениты своей неуживчивой натурой. Это исследование микроскопически анализирует один из самых известных конфликтов, скандал Месарош–Петефи развернувшийся в феврале 1849 года. Автор излагает не настолько литературные, а представляет скандал с точки зрения военной и политической истории. Таким образом, он пытается открыть и представить до сих пор мало изученные источники и взаимосвязь этих источников.

Сам конфликт был весьма банальным. Петефи прибывший в Дебрецен в качестве курьера полковника Бем, появился в Министерстве Обороны не в одежде соответствующей предписаниям военного устава, а без офицерского галстука, и поэтому министр обороны Лазар Месарош сделал ему замечание. В ответ на это Петефи в письменной форме отказался от воинского звания офицера, а Месарош опубликовал в Официальном вестнике письмо об его отставке. После этого Петефи написал стихотворение направленное против Месарош в журнале «Пятнадцатое Марта». Однако, исследования произведённые до сих пор, обращали мало внимания на то, что это стихотворение стало одним из элементов в серии нападов, направленных журналом против Месарош. В эти дни пришли сообщения в Дебрецен о сдаче крепости в Осиек, а радикалы обвиняли в этом несчастье Месарош. Таким образом, публикация стихотворения приобрела особую значительность, и привела в том числе к отказу от должностей одного из редакторов газеты Лайош Чернатонь.